

ISSN: 2617-9334

ЛЮДИНА. СУСПІЛЬСТВО. ДЕРЖАВА.

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ

№ 2/2025

PERSON. SOCIETY. STATE.

SCIENTIFIC AND POPULAR JOURNAL

Людина. Суспільство. Держава.: науково-популярний журнал.
Періодичне видання. – №2, 2025. – 83 с.

Person. Society. State.: Scientific and Popular Journal. - № 2, 2025. – 83 p.

У журналі зосереджена увага на осмисленні процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві, зокрема, здійснюється аналіз сучасних політичних, правових, релігійних, культурних, соціальних, освітніх та інших процесів, а також окреслюються проблеми взаємодії громадянського суспільства і державних інститутів.

Збережено авторську редакцію. Відповідальність за грамотність, точність наведеної інформації, автентичність цитат несуть автори статей. Редакція журналу може не поділяти думки авторів.

Для широкого кола читачів: науковців, викладачів, учителів, студентів та усіх, хто цікавиться сучасними соціогуманітарними проблемами.

Редакційна колегія:

*Посвістак О.А., докторка психологічних наук, доцентка
Заславська О.О., кандидатка політичних наук, доцентка
Козаченко С.М., кандидатка педагогічних наук, доцентка*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
ХМ № 823/310Р від 02.12.2016 р.

INTERNATIONAL STANDARD SERIAL NUMBER: 2617-9334
Assigned by the International Centre for the Registration of Serial Publications
(Paris, France)

© Автори статей, 2025
© Редакція журналу, 2025

ЗМІСТ

Литвинюк Я., Посвістак О. SOFT SKILLS ДЛЯ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНИНА: ЧОМУ ВАЖЛИВО РОЗВИВАТИ М'ЯКІ НАВИЧКИ?	4
Пулік В., Заславська О. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ УПОДОБАНЬ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ.....	10
Заїчко К., Мудрик Ю. ГІБРИДНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІНСТРУМЕНТИ, НАСЛІДКИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ (НА ПРИКЛАДІ 2014-2025).....	16
Данильчук В., Козаченко С. ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ ТА ПОЛІТИКА.....	29
Гнатюк В., Посвістак О. ВПЛИВ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ СРСР НА КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН. ПОРІВНЯННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА БІЛОРУСЬКОЇ КУЛЬТУР ПІД ВПЛИВОМ СРСР.....	36
Мартинчик Л., Заславська О. МОДА ЯК ДИПЛОМАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ: СТИЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ НА СВІТОВІЙ АРЕНІ	43
Бичкова А., Заславська О. ТІК ТОК ЯК НОВА АРЕНА ПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ.....	53
Трубчак А., Посвістак О. КОРУПЦІЯ ЯК ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМА: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ	60
Гультай Я., Мудрик Ю. ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ МОЛОДІ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: НОВІ ФОРМИ, МОТИВАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ.....	73

SOFT SKILLS ДЛЯ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНИНА: ЧОМУ ВАЖЛИВО РОЗВИВАТИ М'ЯКІ НАВИЧКИ?

Ярослава Литвинюк

Олеся Посвістак

Soft skills, або м'які являють собою комплекс непрофесійних умінь, які охоплюють соціальні, комунікативні, емоційні та когнітивні здібності, що дозволяють людині ефективно взаємодіяти з оточенням, адаптуватися до змін і досягати цілей у динамічному світі. На відміну від hard skills, які є конкретними технічними знаннями та навичками (наприклад, програмування чи знання бухгалтерського обліку), м'які навички фокусуються на "людському факторі" – умінні слухати, переконувати, мотивувати, вирішувати конфлікти та генерувати креативні ідеї. Ці навички стали об'єктом наукових досліджень ще в 1960-1970-х роках, спочатку для менеджерів і керівників, а з кінця XX століття – для працівників усіх рівнів, оскільки вони визначають успіх у командній роботі та соціальній взаємодії.

У XXI столітті актуальність теми soft skills зростає стрімко через низку глобальних трансформацій: швидку цифровізацію, автоматизацію праці, глобалізацію та невизначеність, спричинену кризами, війнами та пандеміями. За даними досліджень, традиційні hard skills швидко втрачають актуальність – термін їхньої "придатності" скоротився до 2-5 років через технологічний прогрес, тоді як м'які навички залишаються універсальними та незамінними, бо машини не здатні замінити емпатію, креативність чи лідерство. Сучасний ринок праці, за оцінками Світового економічного форуму (WEF) та OECD, ставить soft skills на перші позиції в списках затребуваних компетенцій: роботодавці шукають не лише фахівців, а й лідерів, які вміють працювати в мультикультурних командах і адаптуватися до AI-доповненої реальності. В Україні ця тема набула особливої ваги через воєнні реалії та потребу в стресостійких громадянах, здатних до рефлексії та колективних дій.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз soft skills як ключового інструменту успіху сучасного громадянина, з акцентом на їх теоретичні основи, практичне значення та методи розвитку.

Soft skills, або м'які навички, являють собою комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних умінь, які забезпечують успішну взаємодію з людьми, адаптацію до змін та високу продуктивність у будь-якій сфері діяльності, на відміну від hard skills – конкретних технічних знань, прив'язаних до професії, таких як програмування чи знання законодавства. Ці навички формуються через соціалізацію, освіту та саморозвиток, охоплюючи сфери комунікації, емоцій, мислення та самоорганізації. Їх "м'якість" полягає в універсальності та

гнучкості, що дозволяє застосовувати їх у різних контекстах без прив'язки до спеціалізації. Характеристики soft skills включають адаптивність (здатність реагувати на нове), універсальність (застосування в різних професіях) та стійкість (вони не втрачають актуальності з часом), що робить їх основою для життєвого успіху в умовах невизначеності.

Різниця між soft skills і hard skills є фундаментальною: hard skills вимірювані, навчаються через формальну освіту та швидко втрачають актуальність через технології, тоді як soft skills – це "людський капітал", що розвивається через практику, рефлексію та взаємодію, забезпечуючи ефективність у команді та кризових ситуаціях. Ключові компоненти м'яких навичок: комунікація (слухання, переконання), емоційний інтелект (емпатія, самоконтроль), критичне мислення (аналіз, рішення проблем), креативність (генерація ідей), лідерство (мотивація інших) та самоменеджмент (дисципліна, тайм-менеджмент), які разом формують компетентнісний профіль сучасної особистості.

Класифікація м'яких навичок різноманітна, але найпоширеніша поділяє їх на комунікативні, когнітивні, емоційно-вольові та управлінські групи, що відповідає потребам ХХІ століття:

1. комунікаційні навички – уміння чітко висловлювати думки, активно слухати, вести переговори та будувати діалог у різних форматах (вербальному, невербальному), що є основою для командної роботи та міжкультурної взаємодії;
2. критичне мислення та вирішення проблем – здатність аналізувати інформацію, виявляти упередження, оцінювати альтернативи та приймати обґрунтовані рішення в умовах обмеженої інформації;
3. емоційний інтелект – розпізнавання, розуміння та управління власними емоціями та емоціями інших, включаючи емпатію, саморегуляцію та соціальну компетентність для гармонійних стосунків;
4. командна робота і лідерство – навички співпраці, делегування завдань, мотивації групи та взяття відповідальності, що дозволяють вести проєкти та долати конфліктні ситуації;
5. адаптивність та креативність – гнучкість до змін, швидке навчання новому та генерування інноваційних ідей через нестандартний підхід до завдань;
6. самоменеджмент – тайм-менеджмент, самодисципліна, стресостійкість та відповідальність за результати, що забезпечують особисту ефективність і баланс життя.

М'які навички значно підвищують конкурентоспроможність на ринку праці 2025 року, де роботодавці, за даними WEF, ставлять їх на перші позиції серед вимог, перевершуючи

навіть технічні знання, бо вони забезпечують адаптацію до штучного інтелекту та швидких змін. Вони дають переваги у кар'єрному розвитку: лідерство та комунікація допомагають просуватися по службі, а креативність і критичне мислення – генерувати інновації, що підтверджують звіти LinkedIn про 85% успіху від soft skills. У мультикультурних та міждисциплінарних командах емоційний інтелект і командна робота сприяють ефективній співпраці, зменшуючи конфлікти та підвищуючи продуктивність.

Ефективна комунікація в громаді через soft skills дозволяє будувати діалог, організовувати ініціативи та впливати на локальні рішення, формуючи активне громадянство. Уміння вести діалог і шукати компроміси, базоване на емпатії та критичному мисленні, є ключем до мирного співіснування в багатонаціональному суспільстві, особливо в умовах воєнних реалій України. Критичне мислення як основа відповідального громадянства допомагає протидіяти фейкам і маніпуляціям, а лідерство стимулює участь у суспільних ініціативах, таких як волонтерство чи адвокація.

Емоційний інтелект покращує взаємини у сім'ї та соціумі, сприяючи емпатії, розв'язанню конфліктів і побудові довіри, що робить життя більш гармонійним. Управління стресом та конфліктами через самоменеджмент і стресостійкість допомагає справлятися з викликами, як пандемії чи кризи, зберігаючи психологічну рівновагу. Здатність адаптуватися до змін, підкріплена гнучкістю та креативністю, дозволяє швидко реагувати на особисті трансформації, такі як переїзди чи нові ролі, забезпечуючи життєву стійкість.

Чому важливо розвивати Soft Skills зараз?

Розвиток м'яких навичок у 2025 році є критичною необхідністю через стрімку цифровізацію та автоматизацію, які замінюють рутинні hard skills, але не здатні імітувати людські якості, такі як емпатія, креативність та інтуїція – штучний інтелект автоматизує процеси, але потребує людського лідерства для інновацій. Сучасні роботодавці, за прогнозами WEF та LinkedIn, ставлять soft skills на перші місця в списках вимог: 40% вакансій вимагають гнучкості, комунікації та емоційного інтелекту, що підвищує шанси на працевлаштування в 2-3 рази. Глобальні виклики: кризи, війни, інформаційний шум та кліматичні зміни – вимагають стресостійкості, критичного мислення для протидії фейкам та лідерства для колективних рішень, особливо в Україні з її воєнними реаліями. Міжкультурна взаємодія в глобальному світі посилює потребу в адаптивності та EQ (емоційний інтелект) для роботи в багатонаціональних командах, де культурні відмінності стають нормою.

Без розвитку soft skills людина більш схильна до професійного вигорання, може втратити конкурентоспроможність та не впоратися з невизначеністю, тоді як їх розвиток забезпечує стійкість, кар'єрний ріст та покращення якості життя.

Розвиток м'яких навичок вимагає комплексного підходу, що поєднує формальну освіту, практику та рефлексію, з акцентом на інтерактивні методи, які формують навички через реальні ситуації:

освітні програми та тренінги – спеціалізовані курси, проєктне навчання та воркшопи з емоційного інтелекту, де учасники моделюють сценарії для розвитку лідерства та комунікації;

самостійне навчання – книги («12 soft skills 21 століття»), онлайн-платформи, подкасти та щоденні вправи на рефлексію, як journaling (щоденник для самоаналізу, запис думок і почуттів) для самоменеджменту чи mindfulness (усвідомленість, практика зосередження на теперішньому моменті) для емоційного інтелекту;

волонтерство та молодіжні проєкти – участь у громадських (Erasmus+) чи локальних ініціативах, де практика в командах розвиває адаптивність, лідерство та вирішення конфліктних ситуацій;

робота в командах та рефлексія – групові проєкти з debriefing (аналіз досягнень і помилок), кооперативне навчання для посилення командної взаємодії та регулярні огляди результатів, спрямовані на розвиток критичного мислення;

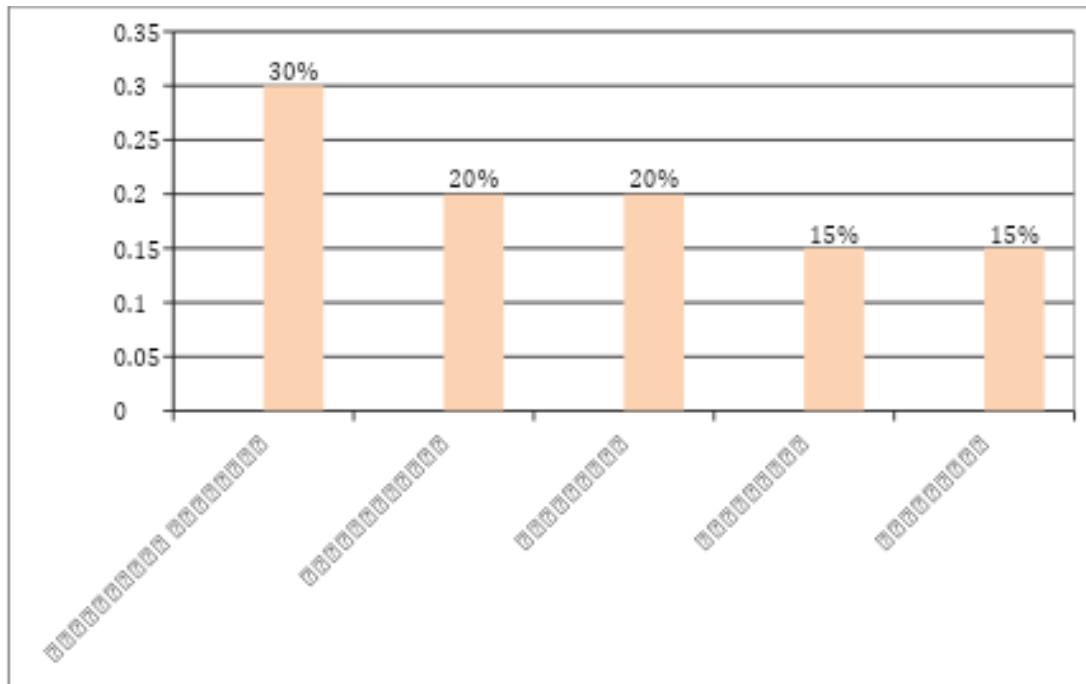
тімбілдинги, кейс-методи та дебати – зокрема ігрові формати, практичні кейси та структуровані дискусії – допомагають розвивати креативність, навички переговорів і стресостійкість, що робить їх особливо корисними для фахівців ІТ та менеджменту.

М'які навички є невід'ємною складовою успішної особистості сучасного громадянина, формуючи комплексний профіль компетенцій, що включає комунікацію, емоційний інтелект, критичне мислення, лідерство, адаптивність та креативність, які забезпечують ефективну взаємодію в усіх сферах життя – від професійної кар'єри до громадянської активності та повсякденних відносин. Аналіз теоретичних основ, значення для ринку праці, методів розвитку та реальних прикладів (як волонтерство в Україні чи інновації в ІТ) підтверджує, що soft skills не просто доповнюють hard skills, а визначають 85% успіху, бо вони незамінні в еру штучного інтелекту, де автоматизація витісняє рутину, але посилює потребу в "людському факторі" (емпатії, натхненні та інтуїції).

У 2025 році, за даними Future of Jobs Report WEF, soft skills посідають топ-позиції серед затребуваних компетенцій: аналітичне мислення (1-е місце), креативність, гнучкість, стійкість та лідерство лідирують у 70% вакансій, тоді як технічні навички втратять актуальність за 2-5 років через технологічний прогрес. Сучасний громадянин не може бути успішним без їх розвитку, оскільки глобальні виклики, такі як: війни, кліматичні кризи, інформаційний шум, цифрова трансформація – вимагають стресостійкості, міжкультурної

комунікації та здатності до навчання протягом усього життя. Без soft skills ризики вигорання, безробіття та соціальної ізоляції зростають у 2-3 рази, особливо в Україні, де волонтерство демонструє їх життєво важливу роль.

Перспективи розвитку soft skills в освіті та суспільстві обнадійливі: інтеграція в шкільні програми через PBL (проєктне навчання), EQ-тренінги та цифрову емпатію; корпоративні ініціативи з мікронавчанням; державні політики, орієнтовані на ШІ-етику та командну роботу. Успішна реалізація цих підходів створить адаптивне, гуманне суспільство, де кожен громадянин зможе не лише вижити, а й процвітати в мінливому світі 2030-х.

1.

Рис. 1. Розподіл провідних soft skills за даними Future of Jobs Report 2025

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Future of Jobs Report 2025: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_Report_2025.pdf
2. Соціальні навички Soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників: https://library.udpu.edu.ua/library_files/soc_robota_soc_osvita/2021_2/7.pdf
3. Soft skills для сучасного ринку праці, тенденції 2025: https://www.epiprosvita.org/blog/soft-skills-dlya-suchasnogo-rinku-praci-tendenciyi-2025-roku?gad_source=1&gad_campaignid=22030030557&gbraid=0AAAAAqWR05-9Ph_g_jcpYlKFRCN-1yH9Z&gclid=Cj0KCQiA0KrJBhCOARIsAGIy9wBnrbHpHGFFCE8Spm5qNPnIAiBTUcWuWnNNjLaJW14_sypFfi8IMHwaAqUaEALw_wcB
4. Роль soft skills в IT: чому вони важливі та як їх розвивати: <https://abouthr.co/uk/rol-soft-skills-v-it-chomu-voni-vazhlivi-ta-iak-yikh-rozvivati/>

5. Оцінювання м'яких навичок та розвиток управління людськими ресурсами на ринку праці конкурентності:
<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746851/1/Luchaninova%20%282%29.pdf>
6. Які soft skills хочуть бачити роботодавці у співробітниках після початку війни?
<https://eba.com.ua/yaki-soft-skills-hochut-bachyty-robotodavtsi-u-spivrobitnykah-pislya-pochatku-vijny/>
7. Особливості розвитку та застосування soft skills як складової конкурентоспроможності майбутніх менеджерів:
<file:///C:/Users/HP/Downloads/4221-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4130-1-10-20240718.pdf>
8. Although employers want tech expertise, «communication» remains most in-demand skill, analysis shows:
<https://www.hrdiver.com/news/employers-want-communication-skills/736894/>
9. 3 in 5 employers say soft skills are more important than ever:
<https://www.hrdiver.com/news/3-in-5-employers-say-soft-skills-are-more-important-than-ever/750424/>
10. Soft skills training market report 2025 (Global Edition):
<https://www.cognitivemarketresearch.com/soft-skills-training-market-report>
11. Що таке Soft skills? <https://simplex.ua/articles/soft-skills>
12. Soft skills. М'які навички для успішної кар'єри майбутнього:
<https://taslife.com.ua/blog/soft-skills>
13. Soft skills – навички XXI століття Що найбільш за все цінують роботодавці:
https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743632/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%B2%D1%81%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80_%D0%B2%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80_7.11.24.pdf
14. 12 м'яких навичок, важливих для щасливого життя, та як їх розвинути:
<https://osvitoria.media/experience/12-m-yakyh-navychok-vazhlyvi-dlya-shhaslyvogo-zhyttya-ta-yak-yih-rozvynuty/>
15. Формування «М'яких навичок» як основа організації якісного освітнього процесу:
<file:///C:/Users/HP/Downloads/2056-3430-1-PB.pdf>
16. ТОП-10 навичок, які будуть актуальні у 2025-2030 роках:
<https://ituniver.com/blog/top-10-navichok-yaki-budut-aktualni-u-2025-2030-rokah>

17. The No. 1 soft skill you need to get hired now - people who have it 'are going to win,' says LinkedIn expert:

<https://www.cnn.com/2025/04/02/the-top-soft-skills-you-need-to-get-hired-in-2025-according-to-linkedin.html>

18. Soft Skills Employers Value Most in 2025:

<https://www.linkedin.com/pulse/soft-skills-employers-value-most-2025-projectmanagementinformation-fwmwf>

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ УПОДОБАНЬ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Вікторія Пулік

Ольга Заславська

Актуальність дослідження полягає в тому, що молодь – це майбутнє України, і саме студентська аудиторія формує нові політичні ідеї. Розуміючи, що саме впливає на студентів, можна краще передбачати, як буде розвиватися політика в країні і якими будуть політичні настрої в майбутньому. Дослідження дасть зрозуміти, чому молодь підтримує ті чи інші погляди, що для них важливо і як їм можна допомогти стати активними та свідомими громадянами.

Мета дослідження: визначення та аналіз факторів впливу на політичні вподобання українських студентів на основі вивчення теоретичних джерел та розбір результатів опитування.

Попередній аналіз літератури свідчить про широке вивчення проблеми формування політичних вподобань студентів у сучасній соціології, політичній науці та психології. Зокрема роботи К.С. Потаєвої, В.В. Кириченка, Н.М. Колесніченко фокусуються на основних джерелах і чинниках впливу – політичній свідомості, освіті, соціальному оточенні, мотиваціях, особистих цілях на рівні залученості студентів до політичних процесів.

Об'єкт – політичні вподобання студентів.

Предмет - чинники, що впливають на політичні погляди студентів.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати науково-теоретичні підходи до вивчення факторів, що впливають на політичні вподобання українських студентів.
2. Виявити основні соціально-психологічні та культурні чинники, що формують політичні вподобання студентської молоді.

3. Провести емпіричне дослідження на основі опитування для визначення впливу різних факторів на політичні уподобання українських студентів.

4. Сформулювати практичні рекомендації для освітян та органів студентського самоврядування щодо формування свідомої політичної позиції серед студентів.

Сьогодні студент - це реальна політична сила, яка, суттєво може вплинути на вибір політичних рішень і діяльності парламенту України. Однак відсутність у студентства необхідної політичної підготовки і навичок політичних дій іноді призводить до непродуманих рішень. Також важливим чинником є фактори формування політичної свідомості, політична культура та компетентність. Тому саме на особливу увагу заслуговує дослідження впливу різних факторів на становлення політичної думки, оскільки соціалізація молоді протікає в умовах війни та економічної нестабільності [1, с. 203] .

Варто почати з того, що однією з вагомих характеристик політичного життя суспільства, а зокрема молоді, є складне, багатовимірне та неоднозначне поняття «політична свідомість». Найпростішим тлумаченням політичної свідомості є сукупність поглядів і настанов, що характеризують певне ставлення людей до держави, партій, суспільно-політичних організацій, політичних цінностей і цілей розвитку, традицій і норм політичного життя. Свідомість виникає і розвивається тільки в спільній діяльності людей. Залучаючись до спільної діяльності, люди виробляють відповідні уявлення, настанови, норми, що разом з їх емоційним забарвленням складають зміст свідомості як специфічної форми відображення дійсності, а ось політична свідомість притаманна конкретній людині тоді, коли вона усвідомлює свій громадянський статус, громадянську позицію, а разом з ними і реальну потребу, а то й необхідність впливати на владу [1, с. 203-204] .

Вивчення цих аспектів дозволяє не лише зрозуміти мотиви та цінності, які визначають політичні вподобання студентів, а й розробити ефективні стратегії для підвищення їх політичної освіти та активної громадянської участі. Акцент на формуванні критичного мислення, навичок аналізу інформації і відповідального ставлення до політичних процесів сприятиме створенню цілеспрямованого і свідомого молодого покоління, здатного впливати на майбутнє України. Таким чином, дослідження факторів, що впливають на політичні вподобання студентів, є важливим кроком до зміцнення демократичних інститутів і політичної стабільності в країні.

Аналіз основних факторів.

Перспектива подальшого розвитку суспільства пов'язана, перш за все, з особливостями формування політичної культури молоді, її політичними цінностями, соціально-політичною орієнтацією, політичним вибором та ставленням до влади.

Що ж таке політична культура? Політична культура – це частина загальної культури, що включає історичний досвід, пам'ять про соціальні і політичні події, політичні цінності, орієнтації і навички, що безпосередньо впливають на політичну поведінку. Молодіжна політична культура є складовою частиною політичної культури суспільства. З одного боку молодь несе в собі результати впливу різних факторів, в цілому являють собою сформовані особистості, а з іншого боку – їх цінності залишаються гнучкими, піддаються різним впливам. Життєвий досвід цієї групи досить обмежений, уявлення про морально-етнічні цінності часто остаточно не визначенні [4, с. 582].

Тому для держави формування самосвідомості цієї категорії населення має стратегічне значення, оскільки саме нинішня молодь прийде на зміну діючим політично активним силам. Сьогодні молодь дуже чутлива та підмічає все, що відбувається у суспільстві. Можливо деяка частина і йде в політику заради грошей, але для більшості важливіше реалізувати свої власні переконання. Нинішня політична ситуація в Україні примушує молодь замислитися над багатьма питаннями: як я, молода людина, прийнявши те чи інше рішення, можу вплинути на ситуацію в країні (регіоні); яку вагу має мій голос на виборах та ін. **Одним із найважливіших факторів**, що здатен підштовхнути цих людей до активних громадських дій – впевненість у тому, що своїм вибором і прийнятим рішенням вони можуть щось змінити [2, с. 44].

Сучасна молодь сприймає реалії політичного життя в інший, порівняно з їхніми батьками, спосіб, хоча всі перебувають під впливом однакових факторів. Кожен автор робить свою спробу класифікувати фактори формування або трансформування політичної культури. Дослідниця І. В. Галактіонова здійснила спробу класифікувати фактори формування або трансформування політичної культури. На її думку, достатньо відштовхнутися від дихотомії «внутрішні / зовнішні» фактори. Тому розглянемо запропоновану нижче класифікацію:

Внутрішні фактори: вплив найближчого оточення (родина, навчальні заклади, групи однолітків, трудовий колектив), тип того місця, де людина мешкає постійно, особливості психології людини.

Зовнішні фактори: ЗМІ, ідеологія, державний лад, тип економічних відносин, освіта, масова національна культура, державна молодіжна політика, громадянська освіта [1, с. 20].

Також неабиякими факторами є:

Віра у спільну ідею виявилася потужною консолідуючою силою, яка без штучного обмеження свободи скеровувала активність групи людей у певне русло. Груповий лідер має повноваження виносити на розгляд громади окремі питання, які стосуються меж його компетенції. Громадська думка у цьому випадку формується, як реакція «схвалення» чи

«осуду» тієї інформації, яка була публічно розголошена. Іноді у полі громадської думки обговорюються питання, які, у межах індивідуальної життєвої площини, не стосуються особистого блага окремо взятого її члена. Це підтверджує тезу про те, що народжується вони не у лоні колективного свідомого, а у процесі розумової діяльності **окремої людини**, чи обмеженого кола людей, які уміло озвучують те, чим живе народ [3, с. 354].

Страх перед обов'язками змушує людей перекладати увесь тягар своєї долі на чужі плечі. Загальна невизначеність у суспільстві залишає перед людьми останню надію на те, що прийде «хтось», який зробить життя кращим; люди вчаться жити думкою про «недалеке колись», у якому буде краще ніж сьогодні. Віра у «щасливу долю» формує ставлення до політичного вибору як деякої лотереї, у якій вдача може нарешті усміхнутися, і якщо цього не трапляється - суспільна маса у черговий раз вірить, що нова влада, буде краща ніж попередня, а новий «месія» нарешті зробить їх щасливими [3, с. 358].

Опитування

За результатами опитування серед українських студентів, можна зробити висновки, що основними факторами, які формують їх політичні уподобання, є соціальне коло спілкування, особистий життєвий досвід, а також інформація з соцмереж та блогів. Опитано 20 студентів з 5 вишів України у вересні 2025 в Threads.

В 1 запитанні, яке звучало так: «Що на вашу думку, найбільше впливає на політичні вподобання студентів?» Більше ніж 50% респондентів виділили роль сім'ї, друзів і кола спілкування як найголовніший фактор впливу. Одне з типових тверджень: “Особисто на мене найбільше впливає коло спілкування, і саме в ті політичні теми, які вони обирають хочеться зануритись, бо є можливість дізнатись більше про людей, які мене оточують і їхні погляди на світ. Думаю, це звичайна ситуація для більшості підлітків”. Особистий життєвий досвід теж є вагомим фактором (16%). Деякі респонденти відзначають його як вирішальний у своєму випадку.

Соціальні мережі отримали визнання як друге за значущістю джерело інформації, що впливає на політичні вподобання студентів. Понад 90% опитаних в 2 запитанні вказали, що інформація з соцмереж або впливає “значною мірою”, або “частково”. Наприклад респондент відмічає: “Я вважаю, що найбільше на політичні вподобання молоді впливає комунікація через соцмережі ТікТок, Telegram, Instagram – це швидкий доступ до інформації. Багато політиків сьогодні активно ведуть соцмережі, формують “політичні тренди”, яким слідує молодь.” Водночас студенти висловлюють критичний підхід до контенту у соцмережах. Так студентка зазначає: “Частково. Інформація з соцмереж та блогів може впливати, але лише тоді, коли вона походить від перевірених джерел. Я завжди намагаюсь застосовувати

критичне мислення, звіряти факти з надійними ЗМІ та перевіряти правдивість перед тим, як сформулювати власну політичну позицію.”

Цікаво, що формальна освіта не була часто згадана як основний чинник, що вказує на більш значущий вплив неформальних джерел соціалізації.

Отже, результати свідчать, що соціальне оточення і цифрові комунікації є ключовими чинниками формування політичних уподобань українських студентів. Значна роль соцмереж підкреслює трансформацію інформування молодого покоління від традиційних ЗМІ до нових медійних платформ. Крім того, важливою є критична рефлексія аудиторії щодо отриманої інформації, що свідчить про наявність певного рівня інформаційної грамотності серед студентів.

Молодь часто формує погляди під впливом соцмереж і друзів, але чітка позиція виникає через систематичний аналіз і саморефлексію. Тож хочу надати поради для студентів щодо підвищення політичної свідомості:

«Інформаційний раціон харчування»

1. Формуйте «інформаційний раціон»:

- Виберіть 2-3 перевірені джерела (новинні сайти, аналітика, фактчекери).

- Відпишіться від усього зайвого – хай стрічка не буде смітником.

2. Заведіть «графік споживання інформації»:

- Наприклад: читаю новини вранці 15 хв і увечері 10 хв, не гортай бездумно стрічку протягом дня.

3. Зупинись – не поширюй на автоматі.

«Знання – твоя сила»

1. Помітили складну чи сенсаційну тему? Перевір себе:

- Що я реально знаю про це?

- Чи маю власну картину теми, чи лише «емоційні враження»?

2. Ставте під сумнів «просту істину»:

- Чи немає тут підміни понять, маніпуляції фактами, виривання з контексту?

3. Спробуй вийти за межі:

- Подивись на подію з кількох ракурсів.

- Проаналізуй, чому тобі неприємно чути певну думку – це сигнал до глибшого розуміння.

Висновки

Таким чином теоретичний аналіз виявив, що фактори формування політичних вподобань українських студентів охоплюють політичну свідомість, культуру та класифікацію

за внутрішніми (сім'я, оточення, психологія) та зовнішніми (ЗМІ, освіта, державна політика) чинниками, як зазначає І. В. Галактіонова. Дослідження робіт К.С. Потаєвої, В.В. Кириченка та Н.М. Колесніченко підтверджує роль освіти, соціального оточення та мотивацій у політичній соціалізації молоді. Таким чином, теоретична база підкреслює багатоступіньовість впливів, що формують гнучкі цінності студентів в умовах війни та нестабільності.

Основні чинники включають політичну культуру як частину загальної культури з історичним досвідом та цінностями, а також внутрішні впливи (родина, однолітки) та зовнішні (соцмережі, ідеологія), що робить молодь чутливою до суспільних змін. Віра в спільну ідею та страх перед обов'язками посилюють пасивність, тоді як впевненість у впливі вибору стимулює активність. Політична свідомість формується через спільну діяльність, де студенти усвідомлюють громадянський статус та потребу впливати на владу.

Опитування 20 студентів з 5 вишів у вересні 2025 року показало, що понад 50% вважають ключовим вплив кола спілкування (сім'я, друзі), 16% – особистий досвід, а соцмережі (TikTok, Telegram) впливають на 90% частково чи значно, з акцентом на критичне мислення. Формальна освіта менш значуща порівняно з неформальними джерелами. Результати підтверджують домінування соціального оточення та цифрових платформ у формуванні уподобань.

Рекомендації для освітян та студентського самоврядування передбачають формування «інформаційного раціону» (2-3 перевірених джерел, графік споживання), перевірку фактів та аналіз з різних ракурсів для підвищення критичного мислення. Групові дискусії та саморефлексія допоможуть перетворити впливи на свідомі позиції. Це сприятиме активній громадянській участі та стабільності демократичних інститутів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Потаєва К. С. Фактори впливу на формування політичної думки студентської молоді. // Матеріали заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції / Донецьк. нац. ун-т ім. В. Стуса. Донецьк, 2020. С. 202–205. URL: <https://japon.donnu.edu.ua/article/download/8812/8808> (дата звернення: 21.10.2025).
2. Колесніченко Н. М. Політична культура молоді України та її розвиток в умовах реформ. // Молодь Миколаївщини / Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. Миколаїв, 2014. С. 42–45. URL: <http://politics.chdu.edu.ua/article/download/27726/24833> (дата звернення: 21.10.2025).
3. Кириченко В. В. Політичний вибір особистості: формування позиції «за» та «проти». // 36. наук. праць / Асоціація політ. психологів України, Ін-т соц. та політ. психології НАПН

України. Житомир, 2015. Т. 2, № 16. С. 349–360. URL: <https://surl.li/larugu> (дата звернення: 21.10.2025).

4. Каретна О. О. Особливості молодіжної політичної культури. // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Одеса, 2010. Вип. 39. С. 581–584. URL: <https://surl.li/qvmnon> (дата звернення: 21.10.2025).

REFERENCES

1. Potayeva, K. S. (2020). Factors influencing the formation of political opinion of student youth. *Donetsk National University named after V. Stus. Donetsk*. URL: <https://japon.donnu.edu.ua/article/download/8812/8808> [in Ukrainian].

2. Kolesnichenko, N. M. (2014). Political culture of Ukrainian youth and its development in the context of reforms. *Youth of Mykolaiv region. Petro Mohyla Black Sea National University. Mykolaiv*. URL: <http://politics.chdu.edu.ua/article/download/27726/24833> [in Ukrainian]

3. Kyrychenko V. V. (2015). Political choice of an individual: formation of a position "for" and "against". *Zbirnyk naukovykh prats - Collection of Scientific Works. Zhytomyr*. URL: <https://surl.li/larugu> [in Ukrainian]

4. Karetna, O.O. (2010). Features of youth political culture. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» - Scientific Works of National University "Odesa Law Academy"*. Odessa. URL: <https://surl.li/qvmnon> [in Ukrainian]

ГІБРИДНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІНСТРУМЕНТИ, НАСЛІДКИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ (НА ПРИКЛАДІ 2014-2025)

Катерина Заїчко

Юрій Мудрик

Війна в сучасному світі вже давно перестала бути лише збройним протистоянням. Сьогодні вона може проявитися через інформаційні атаки, кібератаки, пропаганду, економічний та політичний тиск. Цю форму конфлікту називають гібридною війною, і саме вона стала головним викликом для нашої держави та світу загалом.

Сучасні конфлікти почали частіше відбуватися не лише на полі бою, а й у медіа, кіберпросторі, економіці та політичних процесах. Це створює нові умови, у яких держави змушені шукати ефективні засоби захисту, адже звичайні методи більше не забезпечують належного рівня безпеки. Держави-агресори уникають відкритого зіткнення, тому застосовують гібридні методи для досягнення своїх політичних цілей, щоб розмити межі між миром та війною.

Україна стала однією з перших жертв повномасштабної гібридної агресії. На власному досвіді показавши, що нинішні війни ведуться не так як колись. Внаслідок агресії, що розпочалась у 2014 році, було окуповано Автономну Республіку Крим та райони Донецької й Луганської областей. Події 2022-2025 років демонструють, що гібридна війна може використовуватися для виявлення вразливих ділянок в системі оборони з метою подальшого відкритого збройного захоплення території суверенної держави [10].

Актуальність дослідження. Гібридна війна- це новий виклик для системи міжнародних відносин, бо вона ламає старі правила, за якими світ звик визначати що таке війна і як на неї реагувати. Адже звичайні військові конфлікти поєднуються з інформаційним тиском, пропагандою, кібератаками, а також економічними та політичними впливами. Тому це становить велику небезпеку не лише для окремої держави, а й для міжнародної стабільності загалом. Приклад України – один із найвиразніших у світі. З 2014 року почалась активна фаза гібридної війни проти України, що продовжилась повномасштабним вторгненням. Це свідчить про те, що такий метод війни здатний спричинити тривалі наслідки. Від втрати територій і людських життів до необхідності відновлення економіки та систем безпеки всього регіону. Тема стає важливою через необхідність пізнати не тільки прояви та наслідки гібридної війни а й досвід України та інших країн у боротьбі з подібними небезпеками. Ці знання допомагають знайти нові способи для уникнення таких конфліктів та для знаходження нових методів захисту в майбутньому.

Тема дослідження. Гібридна війна росії проти України. Інструменти, наслідки та механізми протидії (на прикладі 2014-2025)

Метою дослідження є аналіз гібридної агресії росії проти України у 2014-2025 роках, виявлення основних інструментів та наслідків цього конфлікту, а також вивчення українського та міжнародного досвіду протидії гібридним загрозам. Дослідження спрямоване на глибше розуміння сучасних форм міждержавних конфліктів і пошук ефективних механізмів захисту та забезпечення безпеки.

Завдання дослідження:

7. Розкрити поняття «гібридна війна» та її основні риси як форми міждержавного конфлікту.
8. Проаналізувати основні інструменти гібридної агресії росії проти України у 2014-2025
9. Розробити рекомендації щодо вдосконалення механізмів національної та міжнародної безпеки в умовах гібридних викликів

Об'єктом дослідження є гібридні війни як сучасна форма міждержавного конфлікту.

Предмет дослідження: Прояви та наслідки гібридної агресії проти України, а також український та міжнародний досвід протидії.

Методи дослідження. Для дослідження цієї теми доцільно застосувати теоретичні і комплексні методи, а саме: аналіз, синтез, індукція, дедукція та системний підхід.

Поняття «гібридна війна» та її основні риси як форми міждержавного конфлікту.

Війна у XXI столітті набула нових форм і змісту. Звичайне уявлення про неї, як про відкриту збройну боротьбу між державами поступово змінюється. Сучасні конфлікти почали відбуватись не лише на полі бою, а й у інших сферах. Це об'єднується у поняття «гібридна війна», яке стало ключовим у дослідженні безпеки останнього десятиліття.

Термін «гібридна війна» став ключовим для розуміння сучасних міждержавних конфліктів, хоча він відсутній у офіційних міжнародно-правових документах. Це поняття виникло у 1990-х у рамках дискурсу, започаткованого дослідниками Р. Волкером (1954; США), В. Неметом (1962; США). Набув поширення завдяки праці Ф. Гоффмана (1958; США) «Конфлікт у XXI столітті. Поява гібридних війн» (англ. «Conflict in the XXI century. The emergence of hybrid wars»; 2007). На думку дослідника, гібридна війна є «сумішню» військових і невійськових методів, спрямованих на досягнення політичних цілей без офіційного оголошення війни [1]. Незважаючи на те, що окремі елементи гібридної війни застосовувались протягом всієї історії, саме через соціальні мережі, агресивної пропаганди, економічного тиску та ядерного шантажу – надало цьому явищу принципово нової якості, що робить його унікальним феноменом XXI століття [10].

Українські науковці також пропонують свої підходи до розуміння цього терміну. Зокрема, Попович К. [2] стверджує, що гібридна війна включає також ядерні, біологічні та хімічні атаки, саморобні вибухові пристрої та інформаційні технології. Такий спосіб ведення війни створює всеосяжний, але інтенсивний тип війни.

У сучасній науці розрізняють кілька категорій гібридних загроз:

1. Військові – пряме вторгнення, спеціальні операції, використання регулярних і найманих формувань.
2. Політичні – дестабілізація уряду, підкуп, створення маріонеткових структур, маніпуляція політичним процесом
3. Економічні – санкції, енергетичний шантаж, контроль над критичною інфраструктурою.
4. Інформаційні та психологічні – пропаганда, дезінформація, вплив на громадську думку

5. Кіберзагрози – кібератаки на інфраструктури, системи управління, витік даних, маніпуляції в соціальних мережах.

За результатами дослідження Лисецького Ю.М., Старовойтенка О.О., Семенюка Ю.В. та Павленка Д.Г., [3] механізм реалізації «гібридна війна» можна охарактеризувати так:

. Всебічність: одночасне використання військових і не військових засобів(спецслужби, фінанси, дипломатія, ЗМІ, організації, регулярні та наймані формування), що створюють втрату контролю над ситуацією.

I. Перманентність: постійне виснаження супротивника через підірвні дії, використання слабких місць, чергування загострень та «перемир'їв», одночасне ведення політичних маневрів і спроби схилити на свій бік.

II. Ідеологічний характер: спрямованість на свідомість людей, а не лише на територію. Ключовим елементом є пропаганда й використання ЗМІ як інструменту інформаційно-психологічного впливу.

У сучасних міжнародних відносинах поняття «гібридна війна» поки що не має офіційного правового визначення, що ускладнює своєчасну реакцію організацій, таких як ООН, НАТО та ЄС. За статутom ООН(ст.2(4)ст.51) застосування сили, визнається агресією і дає право на самооборону. Економічний тиск, дезінформація, маніпуляція та кібероперації формально не вважаються силовими діями, створюючи «сірі зони» для реагування. [7]

Отже, під час аналізу всіх попередніх визначень поняття «гібридна війна», можна зазначити, що гібридна війна – це стан політичного, економічного та інформаційного тиску однієї держави на іншу з метою її підпорядкування. Суть гібридної війни полягає в тому, щоб вивести жертву з рівноваги, повністю залучивши всі сфери діяльності, які ведуться, жодного разу не розкриваючись. Ось чому бойові дії стають другорядним питанням у гібридній війні; інформаційні операції та інші важелі мають пріоритет. Гібридна війна – це агресивна атака на свідомість людей в іншій державі. Це означає не вбити мільйони, а залякати їх і знизити їхній моральний дух. З її швидким поширенням по всьому світу інформація перетворилася на товар і зброю. [4]

Аналіз основних інструментів гібридної агресії росії проти України у 2014-2025

Активна фаза гібридної війни Росії проти України розпочалася у 2014 році, але її витoki сягають набагато глибше — ще в період системного політичного, культурного та інформаційного підпорядкування України російській імперії, а згодом і Радянському Союзу. Вже тоді здійснювалися цілеспрямовані дії, спрямовані на знищення української самобутності та національної свідомості.

Русифікація стала одним із головних інструментів тривалої гібридної агресії, спрямованої на витіснення української ідентичності. Це проявлялося не лише в освітній і мовній політиці, але й у символічному просторі — пам'ятниках російським діячам, топоніміці, що утверджувала імперські наративи та маргіналізувала українську історію [17].

Таким чином, агресія Росії проти України не є новим явищем, а має тривалий історичний характер, у якому поєднуються політичні, інформаційні, культурні й демографічні інструменти впливу. Гібридна війна — це не лише сучасна форма збройної агресії, а й еволюція багатовікової стратегії колонізації, русифікації та контролю над українською нацією, що сьогодні реалізується у значно модифікованій, технологічно вдосконаленій формі.

На мою думку, з 2022 року гібридна війна росії проти України є комплексним багаторівневим явищем, яке поєднує політичні, військові, інформаційні, економічні, кібернетичні та соціокультурні інструменти впливу. Активна фаза розпочалась у 2014, коли росія здійснила незаконну анексію Автономної Республіки Крим і ініціювала збройний конфлікт на сході України. Водночас елементи гібридного впливу спостерігались і раніше. Особливо через політичне втручання, інформаційно-пропагандистські кампанії та енергетичний тиск. Головною метою цих дій було поступове підірвання державного суверенітету України, дестабілізація її політичних інститутів і створення передумов для втрати незалежності [19].

Аналізуючи основні інструменти гібридної агресії росії проти України у 2014-2025, їх доцільно класифікувати за певними складовими [6]:

1. Політична складова гібридної війни

Політичний вимір гібридної війни полягав у системному впливі на політичні процеси в Україні. Основними інструментами виступали: підтримка проросійських політичних сил, фінансування їхньої діяльності та спроби інтегрувати лояльних осіб до органів державної влади. Крім того, росія активно використовувала Міжнародні організації для поширення власних політичних наративів. Москва намагалась виправдати свою агресію, аргументуючи що вони «захищають російськомовне населення» [17]. Попри систематичне порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема використання хімічної зброї, росія залишається членом ОЗХЗ.[14] Вона має майданчик для вкидання неправдивих звинувачень проти України, аби відвернути увагу від себе [15]

Через політичний вплив москва намагалась створити так звану «п'яту колонію». Прихід до влади проросійського президента спростив процес контролю над державними процесами. Саме у цей період активізувалась діяльність проросійських партій, серед яких особливу роль відігравала партія «Опозиційна платформа – За життя». Вона просувала наративи російські у

верховній раді. Коли тодішній президент не підтримав курс на євроінтеграцію, це призвело до масових протестів – Революція Гідності [17]. Унаслідок суспільного вибуху президент залишив країну, що створило слушний момент, яких росія використала для початку активної фази – окупації Криму. Під прикриттям хаосу та невизначеності в Україну ввели «зелених чоловічків» - військових без розпізнавальних знаків, які швидко захопили Кримський півострів [19].

2. Військова складова

Після окупації Криму росія перейшла до розпалювання збройного конфлікту на Донбасі. Там були створені псевдореспубліки – «Донецька Народна Республіка» (ДНР) та «Луганська Народна Республіка» (ЛНР). Їхнє проголошення немає жодної легітимності і не є визнаним досі міжнародною спільнотою. Ці території стали майданчиками для російської пропаганди, інформаційних маніпуляцій. Населення піддавали та піддають масовій пропаганді, яка має на меті змінити світогляд і створити ворожість до України [18].

У 2022 році розпочалася новітня, модифікована фаза гібридної війни – повномасштабне вторгнення. Росія поєднала класичні бойові дії з терором проти цивільного населення. Ворог систематично обстрілює міста, інфраструктурні об'єкти, житлові будинки, намагаючись морально зламати населення. Прикладами є злочини проти мирного населення у Бучі та Ірпені, а також на інших окупованих територіях, які продемонстрували варварський характер агресора. Такі дії мають на меті створити атмосферу страху, безнадії та психічного виснаження суспільства.

Також крім регулярної армії, кремль активно залучав приватні військові компанії, зокрема ПВК «Вагнер», які здійснювали найжорстокіші операції. Усе це – складові гібридної стратегії, що поєднує відкриті військові дії з прихованими методами терору.

Особливе значення має система вербування громадян для виконання терористичних завдань та збору розвідданих. Ворожі спецслужби пропонують грошову винагороду за:

1. Підриви будівель чи інфраструктурних об'єктів,
2. Ліквідацію окремих осіб,
3. Передачу інформації про розташування технік, військ та стратегічних об'єктів [20].

Методи вербування включали соціальні мережі, месенджери. Такі дії свідчать про високий рівень координації та організації з боку ворожих спецслужб і є класичним прикладом гібридного підходу. Усе це демонструє, що військова складова гібридної агресії не обмежується фронтовими операціями.

3. Інформаційно-психологічна складова

Інформаційна сфера стала одним із головних на полі битви. Ворог веде пропаганду, маніпулює історичними фактами, поширює фейки та дезінформацію через контрольовані медіа та соцмережі.

Особливо активно використовують телеграм-канали, фейкові сторінки та боти для поширення неправдивих новин, підриву довіри до влади, ЗСУ, волонтерів. Через відео та повідомлення у мережі кремль намагається деморалізувати суспільство. Також ІІСО особливо посилилися у 2022-2025 роках – теми мобілізації, втрат, «зрад» активно використовуються для підриву бойового духу [12].

Окремою, надзвичайно небезпечною формою шантаж стала ситуація навколо Запорізької АЕС. Контроль над об'єктом, численні пошкодження ліній електропередач створювали реальну загрозу ядерної безпеки і використовувалися як інструмент тиску і інформаційних маніпуляцій.

Економічні та енергетичні складові

У 2014-2021 роках Москва неодноразово обмежувала або припиняла постачання газу, створюючи «газові кризи». На окупованих територіях вивозили метал, зерно, корисні копалини, знищували інфраструктуру, щоб зруйнувати економічний потенціал України. Руйнування промислових об'єктів, портів, логістичних шляхів стало частиною стратегії економічного виснаження. Особливо в 2025 році ворог почав масово атакувати залізницю, яка є ключовою для переміщення вантажів. Метою цих дій є не лише завдати матеріальних збитків, а й позбавити Україну можливості експортувати продукцію, створюючи дефіцит і економічну нестабільність

Противник цілеспрямовано атакує енергетичну інфраструктуру. Такі удари призводять до масштабних відключень електроенергії, порушення роботи критичної інфраструктури і створення додаткового тиску на населення в період опалювального сезону.

Кіберзагрози

Ворог активно використовує кібератаки як елемент гібридної війни. Серед найвідоміших – атаки на українські урядові сайти, банківську систему, зв'язок, Державні реєстри України, а також на сервіси «Укрпошти» та «Укрзалізниці». Такі дії мають на меті порушити роботу, викликати паніку серед населення та створити хаос в управлінні. Кібервійна стала невід'ємною частиною сучасного протистояння [13].

Соціокультурна та релігійна складова

У соціокультурній сфері Росія протягом десятиліть намагалась розмити межі між українською та російською культурами. До 2014 року багато митців орієнтувались на російський ринок, вважаючи, що справжній успіх можливий лише через визнання там. У той

же час російські артисти, серіали, музика активна впливали на українську аудиторію, просуваючи їхню культуру [20].

Після початку війни цей вплив трансформувався у відверту пропаганду так званого «руського мира», що просуває ідеї «єдиного народу» та «спільної історії». Особливо небезпечним є вплив через релігію. Структура ворожої церкви виконувала функцію м'якої сили, впливаючи на свідомість вірян та формуючи лояльність до окупанта.

Окрім цього, агресор знищує українські пам'ятки, музеї, бібліотеки, намагаючись стерти національну ідентичність і змінити її російськими наративами.

Рекомендації щодо вдосконалення механізмів національної та міжнародної безпеки в умовах гібридних викликів

Сучасні загрози для України мають комплексний характер і включають не лише прямий військовий тиск, а й економічні, інформаційні та кібернетичні складові. Гібридна війна передбачає використання різних інструментів одночасно для впливу на країну, тому завдання держави — бути готовою реагувати на всі ці виклики.

Одним із ключових напрямів посилення безпеки є ефективна координація між державними органами. Необхідно створити механізми, які дозволяють швидко обмінюватися інформацією між силовими структурами, розвідкою, кіберслужбами та місцевими органами влади. Такий підхід допомагає уникнути «розривів» у системі безпеки та оперативно реагувати на кризові ситуації. На мою думку, особливо важливо навчити місцеві громади правильно оцінювати загрози та повідомляти про них компетентним органам, адже саме люди є першою лінією реагування.

Велике значення має економічна стійкість держави. Економічна безпека є основою обороноздатності країни. Важливо забезпечити прозорість державних фінансів, створювати резервні фонди на випадок кризи та підтримувати розвиток малого та середнього бізнесу. Це зменшить залежність від зовнішніх чинників і дозволить протистояти економічному тиску агресора. У своєму дослідженні Ткач М. Я. пропонує оптимізувати структуру оборонного бюджету України: витрати на персонал — не більше 65%, експлуатаційні витрати (обслуговування техніки) — не менше 15%, капітальні витрати (закупівля озброєння, розвиток інфраструктури та НДДКР) — не менше 20%. Для досягнення цього необхідно забезпечити видатки на національну оборону на рівні 3% від ВВП та збільшити фінансування науково-дослідних робіт у сфері оборони [5]. На мою думку, держава також може залучати приватні компанії до розвитку оборонних технологій через партнерські програми, що пришвидшить модернізацію армії.

Інформаційна безпека — ще один важливий напрям. Пропаганда та дезінформація є потужними інструментами гібридної агресії. Для протидії цьому доцільно створювати офіційні платформи з перевіреною інформацією та проводити освітні програми для населення, що підвищують медіаграмотність. Особливо важливо працювати з молоддю, оскільки вона є найбільш активною у соціальних мережах і швидко поширює інформацію.

Кіберзахист набуває дедалі більшого значення, особливо після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Війна показала, наскільки критичною є стійкість державних мереж та енергетичної інфраструктури, і що навіть кібератаки можуть паралізувати життєво важливі системи [13]. Необхідно інвестувати у сучасні технології, розвивати національні програми кібербезпеки та готувати фахівців для швидкого реагування на кібератаки. На мою думку, державні структури повинні також проводити регулярні тренінги та симуляції атак, щоб персонал умів правильно реагувати на загрози.

Міжнародна співпраця — невід’ємна складова національної безпеки. Україна повинна активно обмінюватися досвідом із країнами, які вже мають ефективні механізми протидії гібридній агресії, брати участь у спільних навчаннях та міжнародних проектах. Це сприяє підвищенню обороноздатності та інтеграції країни у світові системи безпеки [5]. Участь у таких програмах також допомагає Україні підвищити довіру міжнародних партнерів і залучати інвестиції у критичні сфери безпеки.

Висновок

У результаті проведеного дослідження було розкрито сутність гібридної війни як сучасного явища, та був проведений аналіз інструментів російської гібридної агресії проти України у 2014-2025 роках та розроблено рекомендації щодо вдосконалення механізмів безпеки в умовах гібридних викликів.

Під час аналізу першого завдання з’ясовано, що поняття гібридна війна охоплює комплекс форм та методів ведення конфлікту, де поєднуються традиційні військові дії з не воєнними засобами — політичними, економічними, інформаційними, кібератаками, психологічним тиском тощо. Такий метод проведення війни спрямований не лише на завоювання території, а насамперед на підірив державності, руйнування систем управління та морального духу населення та підірив довіри до влади.

Гібридна війна стала типовою формою міждержавного протистояння XXI століття. Головна особливість — розмиті межі між миром та війною, між армією та цивільними інфраструктурами. Це робить гібридний конфлікт особливо небезпечним, оскільки агресор може заперечувати свою участь, приховувати наміри й уникати міжнародної відповідальності.

Під час дослідження другого завдання, мною проаналізовано, які саме інструменти гібридної агресії застосовує ворог проти України у 2014-2025 роках. Агресор послідовно використовує політичний, військовий, інформаційний, економічний, енергетичний особливо релігійний та культурний вплив. Починаючи з анексії Криму та створення так званих «республік», росія активно застосовує пропаганду, дезінформацію, кіберзлочини, енергетичний шантаж і підтримку проросійських організацій.

З 2022 року гібридна агресія перейшла у фазу повномасштабної війни, проте суть не змінилась. Паралельно з бойовими діями ведеться інформаційно-психологічна війна, що спрямована на дестабілізацію суспільства та створення панічних настроїв та руйнування довіри до влади та міжнародних партнерів. Росія активно атакує об'єкти критичної інфраструктури, зокрема енергетику. Таким чином ворог намагається створити повний блекаут аби тероризувати населення.

Окрему увагу в дослідженні приділено інформаційному компоненту гібридної війни, адже саме в медіа просторі відбувається боротьба за свідомість людей. Через соціальні мережі, а особливо через фейкові новини в телеграм-каналах, та кібератаки, ворог прагне мати контроль над громадською думкою, знецінювати героїзм наших захисників та послаблювати міжнародну підтримку нашої держави.

У межах третього завдання було досліджено наявні та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення механізмів національної безпеки в умовах гібридних загроз. Україна вже зробила певні кроки у посиленні обороноздатності, реформуванні сектору безпеки, розвитку кіберзахисту та інформаційної стійкості. Водночас країна потребує подальшого розвитку, а саме покращення систем стратегічних комунікацій, інформаційної гігієни населення, та правові механізми боротьби з дезінформацією та колабораціонізмом. На міжнародному рівні важливим є посилення співпраці України з НАТО та ЄС у сфері кібербезпеки, розвідки, боротьби з пропагандою, енергетичної безпеки та протидії гібридним діям. Необхідним кроком є формування спільних аналітичних центрів, обмін інформацією про кібератаки, розробка узгоджених санкційних механізмів проти держав-агресорів.

Після 2022 року гібридна війна стала глобальним викликом, який вимагає створення нових підходів до безпеки. Україна сьогодні виконує роль форпосту демократичного світу у протистоянні агресору, і її досвід — це безцінний внесок у формування сучасної системи міжнародної безпеки.

Загалом дослідження показало що гібридна війна є багатограним і тривалим процесом, який потребує не лише військової відповіді, а й консолідації всіх сфер державного життя: інформаційної, політичної, економічної, культурної та духовної. Україна, пройшовши через

найважчі випробування, продемонструвала високу здатність до адаптації, мужність і єдність народу. Наша боротьба довела, що у XXI столітті перемогу визначає не лише сила зброї, а передусім стійкість суспільства, національна свідомість та віра у власну державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hoffman F. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. 2007. С. 138–140.
2. Попович К. Гібридна війна як сучасний спосіб велення війни: історичний та сучасний виміри. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія»*. 2016. Вип. 2 (35). С. 75–79.
3. Лисецький Ю. М., Старовойтенко О. О., Семенюк Ю. В., Павленко Д. Г. Гібридні війни. Компоненти та особливості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71), № 5. С. 63–70.
4. Левантович О. Гібридні війни XXI століття: нові виклики для медіапростору. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Журналістика*. 2019. Вип. 45. С. 52–59.
5. Ткач М. Я. Рекомендації щодо фінансового та економічного забезпечення потреб національної оборони під час протидії гібридній війні. *Зб. наук. пр. Центру воєнно-стратегіч. дослідж. Нац. ун-ту оборони України ім. Івана Черняховського*. 2019. № 3. С. 66–71.
6. Узденова Ю.М. Гібридна війна: сутність, складові та ключові поняття. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. – 2024. Том 35 (74) № 4 ст 172 – 178
7. Бутенко М. П., Ворович Б. О., Іващенко А. М., Федянович Д. Л. Міжнародно-правові аспекти протидії гібридній війні. *Воєнна безпека та воєнна політика держави*. 2020. № 2 (69). URL: <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/212961> (дата звернення: 28.09.2020).
8. Мацюцький П. Концепція «гібридної» війни та її складові . *Центр безпекових досліджень «СЕНСС»*. 2024. URL: <https://censs.org/concept-of-hybrid-warfare-and-its-components/?lang=en> (дата звернення: 12.03.2025).
9. Магда Є. Гібридна війна: питання і відповіді. *MediaSapiens*. 2015. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/13805/2015-07-27-gibrydna-viyna-pytannya-i-vidpovid/> (дата звернення: 27.07.2025).
10. Гібридна війна. *Верховна Рада України*. URL: https://vue.gov.ua/Гібридна_війна (дата звернення: 14.05.2025).
11. Euromaidan Press. Russia offers \$ 5,000 for attacks on Ukraine mobilization offices, undercover journalists reveal. 2025. URL:

https://euromaidanpress.com/2025/02/12/russia-offers-5000-for-attacks-on-ukraine-mobilization-offices-undercover-journalists-reveal/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.02.2025).

12. Акимова Ю. Пропаганда війни. Як Росія бреше світу про Україну і хто вірить у її міфи. *РБК-Україна*. 2023. Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news/propaganda-viyni-k-rosiya-breshe-svitu-ukrayinu-1676477107.html> (дата звернення: 16.02.2023).

13. Наймасштабніші кібератаки на Україну. *Слово і Діло*. 2025. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/03/24/infografika/bezpeka/najmasshtabnishi-kiberataky-ukrayinu> (дата звернення 24.03.2025)

14. Центр протидії дезінформації. Як рф використовує міжнародні організації для просування брехні про «українську хімзброю».2025 URL: <https://cpd.gov.ua/international-direction/evropa/yak-rf-vykorystovuye-mizhnarodni-organizacziyi-dlya-prosuvannya-brehni-pro-ukrayinsku-himzbroyu/> (дата звернення 22.07.2025)

15. МЗСУ. Україна викрила порушення Росією Конвенції про заборону хімічної зброї на засіданні ОЗХЗ. 2025 URL: <https://mfa.gov.ua/news/ukrayina-vikrila-porushennya-rosiyeyu-konvenciyi-pro-zaboronu-himichnoyi-zbroyi-na-zasidanni-ozhz> (дата звернення: 05.03.2025).

16. РЕАЛЬНА ІСТОРІЯ. 34 роки НЕЗАЛЕЖНОСТІ: Як Україна змінилася за ці роки? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YaqUNuOO73Q> (дата звернення: 22.08.2025)

17. РЕАЛЬНА ІСТОРІЯ. Київ після 1991: Шлях боротьби, зрад і надії URL: <https://www.youtube.com/watch?v=S79auayHl5k> (дата звернення: 24.05.2025)

18. РЕАЛЬНА ІСТОРІЯ. Як насправді ми отримали "ДНР" і "ЛНР"? Хронологія по дням URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4yS7tc9tZCQ> (дата звернення: 28.03.2025)

19. РЕАЛЬНА ІСТОРІЯ. Що я реально побачив у 2014? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KR5KeLPgls4> (дата звернення: 14.02.2025)

20. Радіо свобода. Вихід України із російської тіні. *Радіо свобода*. 2025 URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28667829.html> (дата звернення: 09.08.2017)

REFERENCES

1. Hoffman, F. (2007) Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. 2007. С. 138–140.
2. Popovych, K. (2016) Hybrid war as a modern way of warfare: historical and contemporary dimensions. Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series “History”. 2 (35). P. 75–79.

3. Lysetskyi, Yu. M., Starovoitenko, O. O., Semeniuk, Yu. V., Pavlenko, D. H. (2021) Hybrid wars. Components and features. Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public Administration. Vol. 32 (71), No. 5. P. 63–70.
4. Levantovych, O. (2019) Hybrid wars of the 21st century: new challenges for the media space. Bulletin of Lviv University. Series: Journalism. Issue 45. P. 52–59.
5. Tkach, M. Ya. (2019) Recommendations on financial and economic support for national defense needs during hybrid warfare counteraction. Collection of Scientific Papers of the Center for Military and Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi. No. 3. P. 66–71.
6. Uzdienova, Yu. M. (2024) Hybrid war: essence, components and key concepts. Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public Administration and Administration. 2024. Vol. 35 (74), No. 4. P. 172–178.
7. Butenko, M. P., Vorovych, B. O., Ivashchenko, A. M., Fedianovych, D. L. (2020) International legal aspects of countering hybrid warfare. Military Security and State Military Policy. No. 2 (69). URL: : <http://znp-cvds.nuou.org.ua/article/view/212961>
8. Matsiutskyi, P. (2024) The concept of “hybrid” warfare and its components. Center for Security Studies “SENSS”. URL: : <https://censs.org/concept-of-hybrid-warfare-and-its-components/?lang=en>
9. Mahda, Ye. (2015) Hybrid war: questions and answers. MediaSapiens. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/13805/2015-07-27-gibrydna-viyna-pytannya-i-vidpovidi/>
10. Hybrid war / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://vue.gov.ua/Гібридна_війна
11. Euromaidan Press. (2025) Russia offers \$5,000 for attacks on Ukraine mobilization offices, undercover journalists reveal. URL: https://euromaidanpress.com/2025/02/12/russia-offers-5000-for-attacks-on-ukraine-mobilization-offices-undercover-journalists-reveal/?utm_source=chatgpt.com
12. Akimova, Yu. (2023) War propaganda: how Russia lies to the world about Ukraine and who believes its myths. RBC-Ukraine. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/propaganda-viyni-k-rosiya-breshe-svitu-ukrayinu-1676477107.html>
13. The largest cyberattacks on Ukraine. (2025) Slovo i Dilo. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/03/24/infografika/bezpeka/najmasshtabnishi-kiberataky-ukrayinu>

14. Center for Countering Disinformation. (2025) How the Russian Federation uses international organizations to spread lies about “Ukrainian chemical weapons”. URL: <https://cpd.gov.ua/international-direction/yeuropa/yak-rf-vykorystovuye-mizhnarodni-organi-zacziyi-dlya-prosuvannya-brehni-pro-ukrayinsku-himzbroyu/>
15. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2025) Ukraine exposed Russia’s violation of the Chemical Weapons Convention at the OPCW meeting. URL: <https://mfa.gov.ua/news/ukrayina-vikrila-porushennya-rosiyeyu-konvenciyi-pro-zaboronu-hi-michnoyi-zbroyi-na-zasidanni-ozhz>
16. REALNA ISTORIYA. 34 Years of Independence: How Ukraine has changed over the years? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YaqUNuOO73Q>
17. REALNA ISTORIYA. Kyiv after 1991: The path of struggle, betrayal and hope. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=S79auayHI5k>
18. REALNA ISTORIYA. How did we actually get “DNR” and “LNR”? Chronology by days. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4yS7tc9tZCQ>
19. REALNA ISTORIYA. What I really saw in 2014? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KR5KeLPgls4>
20. Radio Svoboda. Ukraine’s exit from Russia’s shadow. Radio Svoboda. 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28667829.html>

ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ ТА ПОЛІТИКА

Вікторія Данильчук

Світлана Козаченко

Довгий час вважалося, що з розвитком науки та демократії релігія перестане впливати на політику і залишиться лише особистою справою людини. Проте події XXI століття показують інше. Релігія продовжує відігравати важливу роль у світі: вона об’єднує або розділяє народи, стає причиною конфліктів або допомагає будувати мир [1].

Сьогодні політики часто звертаються до віри, щоб отримати підтримку людей, а релігійні лідери висловлюються з державних питань. Особливо це актуально для України, де питання церкви тісно пов’язане з незалежністю держави та національною безпекою [11]. Тому важливо зрозуміти, як саме релігія і влада взаємодіють між собою.

На перший погляд може здатися, що філософія релігії та політична філософія займаються абсолютно різними речами. Перша розмірковує про Бога, віру, безсмертя душі та мораль, а друга — про державу, закони, вибори та владу. Проте, якщо заглибитися в історію

думки, стає зрозуміло, що ці дисципліни тісно переплетені. Головна точка їхнього перетину — це питання про те, як людям жити разом і що є справедливістю. В античні часи або в Середньовіччі ці сфери взагалі не розрізняли: закон держави вважався законом Божим. Власне, політична філософія часто виростала з релігійних уявлень про порядок світу. Розмежування почалося пізніше, в епоху Нового часу, коли мислителі (наприклад, Макіавеллі чи Гоббс) почали говорити, що політика — це технологія управління, а релігія — це приватна справа совісті. Однак навіть сьогодні вони перетинаються у сфері цінностей. Коли політики сперечаються про аборти, права людини чи війну, вони часто спираються (свідомо чи ні) на релігійні або квазірелігійні уявлення про добро і зло. Тому досліджувати політику без урахування релігійного контексту часто означає бачити лише верхівку айсберга.

Щоб зрозуміти механіку взаємодії релігії та політики, потрібно розібратися з базовим «словником». Почнемо з поняття «влада». У філософському сенсі це не просто здатність примусити когось щось зробити. Справжня влада завжди потребує «легітимності». Легітимність — це згода людей підкорятися владі, бо вони вважають її правильною. І саме тут на сцену виходить релігія. Історично саме релігія давала владі легітимність: «Король править, бо так хоче Бог». Макс Вебер, класик соціології, називав це «традиційним» типом панування [3]. Навіть у сучасних демократіях легітимність часто тримається на вірі (у Конституцію, у «волю народу»), що дуже нагадує релігійну віру.

Термін «теологія» (богослов'я) у цьому контексті означає не просто розмови про Бога, а систему ідей, яка пояснює і виправдовує ієрархію. Кожна владна система має свою «теологію» — набір догм, у які не можна сумніватися.

Категорія «сакрального» (священного) також є політичною. Сакральне — це те, що відділене від буденного, те, що викликає трепет і страх. Влада завжди намагається сакралізувати себе: через гімн, прапор, урочисті ритуали інавгурації. Це робиться для того, щоб держава виглядала не як сервіс із надання послуг, а як щось величне, заради чого варто жити і навіть померти.

Цей підрозділ неможливо написати без згадки німецького юриста і філософа Карла Шмітта. У 1922 році він написав невелику, але вибухову працю «Політична теологія» [7]. Його головна ідея звучить так: «Усі точні поняття сучасного вчення про державу є секуляризованими (тобто переробленими) теологічними поняттями».

Що це означає простими словами? Шмітт стверджував, що коли ми будували сучасну державу, ми просто взяли церковні поняття і змінили їм назви:

10. Замість всемогутнього Бога — всемогутній Законодавець (парламент чи народ).

11. Замість дива (коли Бог порушує закони природи) — надзвичайний стан (коли влада призупиняє дію закону заради порятунку держави).
12. Замість абсолютної влади Папи — суверенітет держави.

Шмітт вважав, що політика не може бути раціональною і нудною, їй потрібна містика і рішення «суверена».

Звісно, у нього було багато критиків. Одним із найвідоміших був теолог Ерік Петерсон. Він стверджував, що християнство, навпаки, звільнило світ від «політичної теології». Оскільки християни вірять у Трійцю, а не просто в одного царя на небі, то і на землі не може бути абсолютної влади однієї людини. Петерсон вважав, що змішувати Бога і політику — це небезпечна єресь, яка веде до диктатури. Суперечка між Шміттом і Петерсоном залишається актуальною і сьогодні, коли ми бачимо, як деякі лідери намагаються використовувати церкву для зміцнення своєї влади.

В античному світі політика і релігія були одним цілим. У Давній Греції чи Римі неможливо було бути громадянином і не вшановувати богів міста. Це вважалося державною зрадою (згадайте суд над Сократом). Імператор у Римі був водночас і верховним жерцем (Pontifex Maximus).

Ситуація кардинально змінилася з появою християнства. Фраза Христа «Віддайте кесареве кесареві, а Боже — Богові» вперше в історії розділила ці дві сфери. Християни визнавали владу імператора, але відмовлялися поклонятися йому як богу.

У Середньовіччі цю ідею розвинув Августин Аврелій у своїй праці «Про Град Божий» [13]. Він писав, що історія — це боротьба двох «міст»: земного (політичного, заснованого на любові до себе) і небесного (духовного, заснованого на любові до Бога). Держава потрібна лише для того, щоб стримувати грішників, але вона не є найвищою цінністю. Згодом сформувалася так звана теорія «двох мечів» (папа Геласій I). Її суть проста: Бог дав людству дві влади — духовну (церкві) і світську (королям). Вони мають співпрацювати, але не заважати одна одній.

Вершиною середньовічної думки став Тома Аквінський. Він намагався примирити віру і розум (Арістотеля). Тома вважав, що держава — це не наслідок гріха, а природна потреба людей жити разом. Але оскільки кінцева мета людини — це спасіння душі, то Церква стоїть трохи вище за державу, як дух вище за тіло.

У часи Відродження і Нового часу погляд на політику став цинічнішим і прагматичнішим. Релігійні війни в Європі показали, що суперечки про віру ведуть до хаосу, тому мислителі почали шукати спосіб відокремити політику від теології.

Першим революціонером став Нікколо Макіавеллі. У «Державці» він відкинув ідею, що правитель має бути моральним християнином [5]. Для Макіавеллі релігія — це інструмент. Вона корисна, бо допомагає тримати народ у покорі і виховує патріотизм (як у давніх римлян). Князь може і не вірити сам, але мусить підтримувати релігійні ритуали заради стабільності.

Наступний крок зробив Томас Гоббс. У своєму «Левіафані» він зобразив державу як величезну штучну людину, створену людьми заради безпеки. Гоббс жив у часи громадянської війни і вважав, що головна загроза — це коли церква сперечається з державою. Тому його висновок жорсткий: у державі має бути один господар. Церква має повністю підкорятися суверену. Якщо король каже молитися так — значить, молимося так. Це потрібно не для спасіння душі, а щоб уникнути війни.

А от Джон Лок запропонував ідею, яка стала основою сучасної демократії, — віротерпимість. Він стверджував, що держава створена лише для захисту власності і життя громадян («життя, свобода, власність»). Спасіння душі — це приватна справа. Держава не повинна лізти в справи церкви, а церква — в справи держави. Лок вважав, що силою загнати в рай неможливо, тому переслідувати іновірців безглуздо.

У XIX столітті філософи перейшли від спроб розділити владу до жорсткої критики самої релігії. Карл Маркс назвав релігію «опіумом народу». На його думку, релігія — це ілюзія, яка допомагає бідним змиритися з експлуатацією, обіцяючи щастя на небі замість справедливості на землі. Маркс вважав, що в комуністичному суспільстві релігія зникне сама собою, бо зникнуть страждання, які вона «знеболює».

Фрідріх Ніцше пішов ще далі, проголосивши: «Бог помер». Він критикував християнство не як економіст, а як психолог. На його думку, християнська мораль — це «мораль рабів», яка оспівує слабкість і покору. Для сильної політики майбутнього, для появи «Надлюдини», треба відкинути старі релігійні цінності і створити нові.

Соціолог Макс Вебер дивився на це спокійніше, але теж песимістично. Він ввів поняття «розчаклування світу». У своїй відомій праці «Протестантська етика і дух капіталізму» він показав, як релігія парадоксальним чином створила сучасний капіталізм, а потім стала непотрібною. Світ став раціональним, бюрократичним механізмом, де для містики і віри залишається все менше місця в публічній політиці. Втім, Вебер попереджав, що на зміну старим богам можуть прийти нові політичні ідоли (що й сталося у XX столітті з тоталітарними режимами).

З моменту проголошення незалежності у 1991 році релігія в Україні перестала бути просто «приватною справою». В умовах ідеологічного вакууму після розпаду СРСР саме Церква стала тим інститутом, до якого суспільство мало найбільшу довіру [10].

У процесі державотворення можна виділити кілька етапів впливу релігії. На початку 90-х політики шукали у церкві моральної підтримки [4]. Присяга президента на Пересопницькому Євангелії стала символом того, що українська державність має глибоке коріння, а не виникла «випадково».

Особливо яскраво роль релігії проявилася під час кризових моментів — Майданів. Під час Помаранчевої революції (2004) та Революції Гідності (2013–2014) церкви вийшли за межі храмів. Михайлівський Золотоверхий монастир, який надав прихисток студентам під час розгону Майдану, став символом того, що Церква є частиною громадянського суспільства і стоїть на боці прав людини, а не на боці влади. Це змінило саме сприйняття церкви: вона стала бачитися не як «міністерство духовності», а як активний захисник свободи.

Також варто зазначити роль капеланства. З початком війни у 2014 році священики пішли на фронт не лише для молитов, а й для психологічної підтримки бійців. Це змусило державу офіційно визнати статус військових капеланів, інтегрувавши релігійний компонент безпосередньо в структуру Збройних Сил [9].

Довгий час в Україні існувала думка, що держава не повинна втручатися у справи православ'я, навіть якщо воно розколене. Проте після агресії Росії у 2014 році питання єдиної помісної церкви перейшло з площини теології у площину національної безпеки [11]

Стало очевидним, що релігійні структури, центри яких знаходяться в країні-агресорі, можуть використовуватися як інструмент «гібридної війни». Концепція «Русского міра», яку просуvala Московська патріархія, фактично заперечувала існування окремої української нації. Тому здобуття Томосу про автокефалію у 2019 році і створення Православної Церкви України (ПЦУ) стало актом духовного суверенітету.

Як зазначав Петро Порошенко (гасло «Армія, Мова, Віра»), незалежна церква є таким самим атрибутом держави, як і армія. Це не просто питання обряду, це питання того, звідки надходять наративи. Якщо під час війни в храмах однієї з конфесій не моляться за українське військо або називають війну «братовбивчим конфліктом», це деморалізує суспільство. Тому держава почала активніше регулювати релігійну сферу, намагаючись обмежити вплив релігійних центрів, керованих з Москви (зокрема, через законодавчі ініціативи та перевірки СБУ) [6,9].

Україна є унікальною державою на релігійній карті Європи. На відміну від переважно католицької Польщі чи переважно православних Росії та Греції, Україна є поліконфесійною.

У нас потужні позиції мають не тільки православні, а й греко-католики (УГКЦ), римо-католики, протестанти, мусульмани (кримські татари) та юдеї.

Ця різноманітність могла б стати причиною конфліктів, але в Україні сформувався унікальний механізм співпраці — Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) [12]. Це своєрідний «релігійний парламент», де за одним столом сидять представники різних, часто богословськи несумісних релігій, і ухвалюють спільні рішення.

ВРЦіРО часто виступає посередником між владою і народом, підтримує євроінтеграцію, виступає за чесні вибори. Цей досвід показує, що релігія в Україні є фактором стабільності.

Однак конфліктний потенціал зберігається всередині самого православ'я. Переходи парафій від УПЦ (МП) до ПЦУ часто супроводжуються суперечками за майно і храми. Це створює напругу в суспільстві, яку російська пропаганда намагається використати для картинки про «гоніння на віру». Тому головним викликом для української політики є забезпечення законності цих переходів, щоб релігійний вибір громади не перетворювався на фізичне протистояння.

Проведене дослідження взаємодії релігії та політики дозволяє стверджувати, що попри процеси секуляризації та модернізації суспільства, релігійний чинник залишається фундаментальним елементом політичного життя у XXI столітті. Гіпотеза про повне витіснення релігії у сферу приватного життя не підтвердилася; натомість ми спостерігаємо трансформацію форм її впливу на державні інституції та суспільну свідомість.

По-перше, теоретичний аналіз засвідчив глибинний зв'язок між політичною філософією та теологією. Як зазначав Карл Шмітт, ключові політичні поняття (суверенітет, легітимність, надзвичайний стан) мають теологічне походження. Влада завжди потребує сакралізації для виправдання свого панування, незалежно від того, чи апелює вона до «Божої волі», чи до «волі народу».

По-друге, історична ретроспектива показала еволюцію відносин «церква — держава» від античної єдності через середньовічну концепцію «двох мечів» до модерного розмежування сфер впливу. Хоча мислителі Нового часу (Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Дж. Лок) заклали фундамент світської держави, де релігія є інструментом або приватною справою, сучасність демонструє повернення релігійних смислів у публічні дискусії про цінності та мораль.

По-третє, в українському контексті взаємодія релігії та політики набула екзистенційного значення. В умовах російської агресії питання віри вийшло за межі богослов'я і стало питанням національної безпеки. Здобуття Томосу про автокефалію

Православної Церкви України стало актом ствердження духовного суверенітету держави. Водночас, діяльність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) демонструє унікальний приклад того, як поліконфесійність може бути не джерелом конфліктів, а фундаментом для суспільної консолідації та демократичного розвитку. Отже, сучасна держава не може ігнорувати релігію. Оптимальною моделлю взаємодії є партнерство, де держава гарантує свободу совісті, а релігійні інституції сприяють формуванню громадянського суспільства, не перетворюючись при цьому на інструмент політичних маніпуляцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

4. Єленський В. Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX — початку XXI століття. Львів: Видавництво УКУ, 2013.
5. Говорун К. (Архімандрит). Політичне православ'я: доктрина, що розділяє Церкву. Київ: Дух і Літера, 2019.
6. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Наш Формат, 2018.
7. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. — Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016.
8. Макіавеллі Н. Державець. Харків: Фоліо, 2013.
Електронна версія: <http://litopys.org.ua/>
9. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Шмітт К. Політична теологія. URL: <https://filos.lnu.edu.ua/en>
11. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Weber_Max/Protestanska_etyka_i_dukh_kapitalizmu/
12. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
13. Центр Разумкова. «Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні». URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>
14. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka>
15. Офіційний сайт Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО). URL: <https://vrciro.org.ua/ua/council/info>
16. Августин Аврелій. Про Град Божий. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/augustine/>

ВПЛИВ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ СРСР НА КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН. ПОРІВНЯННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА БІЛОРУСЬКОЇ КУЛЬТУР ПІД ВПЛИВОМ СРСР

Вероніка Гнатюк

Олеся Посвістак

Для початку варто було б зазначити що комунізм витік з ідей соціалізму, та жодна з цих ідеологій не здатна на повноцінне існування в сучасному світі. Соціалізм (від лат. socialis – суспільний) важко визначити як термін в наші дні, оскільки багато хто розуміє його по різному, але в загальності це ідеологічна доктрина спрямована на протистояння капіталізму, а тобто протистояння самої ідеї капіталу – приватної власності. Як вважають соціалісти, приватна власність повинна перейти в власність держави, або комуни, що створить умови для побудови суспільного ладу справедливого перерозподілу матеріальних та духовних цінностей між людьми. Проте ці ідеї є суто революційними, більш реальною є соціал-демократія, за приклад розглянемо ідеї Е. Бернштейна, в якій не відрікаються від капіталу та приватної власності, навпроти вони розглядають доцільність та поступовість переходу до соціалізму в результаті проведення реформ в основних інституціях буржуазного суспільства, соціал-демократи заперечують необхідність диктатури пролетаріату як радикального засобу утвердження соціального ладу. На відмінно від марксистського розуміння соціалізму як історичної необхідності, в ідеях Бернштейна йдеться про соціалізм як моральну необхідність, він проголошує політичною основою майбутнього ладу демократії в ліберальному тлумаченні, обґрунтовуючи необхідність соціал-демократичних засад щодо вдосконалення суспільства [12]. Справедливим розподілом у соціалізмі вважають розподіл: “Від кожного – за здібностями, кожному – за працею”, що означає розподіл ресурсів залежно від індивідуального внеску в суспільство. Варто зауважити що соціалізм має під собою на увазі поступову, а тобто відносно мирну, зміну ідеології населення проведену веденням реформ.

Комунізм (від лат. communis – спільний) вважають вершиною, крайньою формою соціалізму, та на відміну від соціалізму є насильницьким шляхом, тобто поки при соціалізмі приватна власність може частково існувати, комунізм же описують лише як повне знищення приватної власності. Розподіл при комунізмі має на увазі розподіл по потребі, іншими словами: "Від кожного – за здібностями, кожному – за потребами" [1, 2]. Вже на початку 19 сторіччя соціалізм набирал обертів, проте після революцій 1848-49 років напруження спало. Комунізм котрий асоціювався з революцією, а отже руйнівною політичною діяльністю і втрачав свою популярність серед марксистів, котрі отримавши місця в парламентах

конституційних-монархій віддали перевагу демократичній політичній діяльності та назвали себе соціал-демократами.

На початку XX сторіччя, соціалізм продовжує свій розвиток та все ж є доволі популярною ідеологією, в цей час на росії під впливом царських реформ виникають партії однією з котрих є російська соціал-демократична робітнича партія, подалі вони називались більшовиками. В 1922 році, В. Ленін створює СРСР з головною партією РПК(б), що в 1925 році була перейменована в Всесоюзну комуністичну партію(більшовиків). Ця ж партія ввела політику коренізації, аби вкоренитися серед різних національностей, а селяни та пролетарі ставились більш лояльно до нової влади, що за головну ідеологію пропагувала комунізм, прикритий соціалізмом, на що також повелась інтелігенція яка також відноситься до соціалістів на той час.

На територіях різних республік коренізацію заведено називати “українізацією”, “білорусизація”, “татаризації” тощо, ця кампанія розвивала мови, національні традиції народів, було дозволено видавати газети, журнали корінними мовами, освіта в школах також стала проводитися рідною мовою народу. В УСРР це призвело до переходу частини комуністів на національні позиції, утворився український пролетаріат, збільшилась частка міського населення, активізувалась освітня, культурна та наукова діяльність як старої, так і молодой української еліти. Своєю чергою це створило серйозну загрозу для контролю УСРР московю [3]. Білоруська республіка на той момент ще формувалась, змінювалися кордони та кількість населення, через що білорусизація проводилась важко, порівняно з українізацією [4]. Політика коренізації від самого початку свого проведення викликала потужний опір російському шовіністичному колу, а деякі з партії та державного апарату вважали що це може розпаду СРСР, а також загрожує подальшій мобілізації яку влада потребувала при підготовці до Другої Світової війни [3, 4]. Але в обох випадках за інтелігенцією пильно слідували чекісти, котрих потім називали НКВД, а ще далі КДБ, але задача у них була одна незалежно від назви – слідкувати, щоб ніхто не створював проблем для держави, документувати та все піддавати аналізу чи підходить діяльність того, чи іншого громадянина під пропаганду та політику комуністичної влади.

Тож починаючи з 1930-х років Сталін проводить чистку серед населення, розстрілюючи або насильно запроторюючи в таборах як військові офіцери, так і місцева інтелігенція: поети, драматурги, актори й інші митці. Водночас Сталін почав проводити політику русифікації, придушуючи національні ідеї, насаджувати російську мову та так звану російську культуру. Сам термін русифікація спочатку вживався в публіцистиці, а вже потім в історичній науці. Політика русифікації передбачає собою повну протилежність політиці

коренізації, а тобто повну інтеграцію та асиміляцію неросійських етносів до росії шляхом насильництва та нав'язування, мовляв, що українська то мова села, а російська всесоюзна та мова міста. Селян же русифікували в підприємствах, потрапляючи в місто, стаючи пролетарем селянин опинявся в русифікованому, ще з часів царя, просторі. Підприємство на якому селянин працював скоріше за все був всесоюзним, а отже російськомовним. В 1932-1933 роках же був голодомор, що вбив 7-10 мільйонів людей різних народів, носіїв корінної для народу мови. Це все сприяло русифікації, та вбивству культури. Як люди реагували на таке ставлення?

“Розстріляне відродження” було одним з видів боротьби за українську мову та культуру, такі люди як М. Хвильовий, М. Яловий, Л. Курбас, М. Куліш, П. Тичина, вони просували українську в маси, видавали новели та вірші рідною мовою, хоча вони й були комуністами, вони були українськими комуністами та нічого з москвою їх не пов'язувало. Вони просували ідею відокремлення української культури від російської, а також довести що українець це не лише селянин з плугом у полі, а ще й міський робітник, так про це сказав Хвильовий: “Українське суспільство, зміцнівши, не примириться зі своїм фактичним гегемоном — російським конкурентом. Ми повинні негайно стати на сторону молодого українського суспільства, яке втілює не лише селянина, але і робітника, і цим назавжди покінчити з контрреволюційною ідеєю створювати в Україні російську культуру”.

На жаль в Білорусі ситуація була гірше, як було попередньо сказано політика коренізації в Білорусі не було впроваджено так само якісно як в Україні, через що русифікація відновлена скоріше. Поділена на східну та західну частини, між СРСР та Польщею відповідно, білоруська інтелігенція піддавалась гнобленню з обох боків, хоча сучасні польські історики зауважують що під Польщею на території Білорусі був майже рай в порівнянні з БНР. Але, так само як і українців, білорусів це не зупиняло від боротьби, тут варто згадати християнських демократів (о. Адам Станкевич), соціал-демократів (Броніслав Тарашкевич, Симон Рак-Михайловський), есерів (Сергій Баран), націонал-комуністів (Віра Хоружа, Василь Корж). Важливу роль у громадсько-політичному житті краю відігравало Товариство білоруських шкіл (ТБШ). У тяжких умовах національного гноблення ТБШ виховало значну кількість творчої інтелігенції[6].

В часи Другої світової в обох країнах також були націоналістичні повстанські армії, в Україні це ОУН УПА, в Білорусі були Білоруська незалежницька партія на чолі з Вінцентом Годлевським; «Здобудеш Самостійну Білоруську Державу або загинеш у боротьбі за неї!» – відоме гасло цієї організації, також доволі активною була Партія білоруських націоналістів Яна Станкевича, але її діяльність не набула такого розмаху, як діяльність БНП. ПБН мали

зв'язки з УПА(б), вони так само співпрацювали з німцями, і так само планували антинімецьке повстання заради оголошення незалежності та запровадження власної держави. Але, на жаль, як усім відомо, що в Україні що в Білорусі ці плани провалилися[6].

Після Другої Світової війни, до СРСР приєдналися території західної України та Білорусі, які до цього були під Польщею, там у 1947 році проводиться операція “Захід”. Операція охоплювала тодішні Дрогобицьку та Станіславську, Львівську, Рівненську, Тернопільську й Чернівецьку області, а ідеєю було виселити приблизно 100 тис. осіб за одну добу, та перевезти їх на каторжні роботи до Сибіру, Казахстану тощо. Перевозили людей товарними вагонами, які були організовані для 35-40 людей кожен, але як зазначали свідки в вагонах було майже по 70 осіб. Проте, план з придушення УПА не зовсім вийшов, все в тому ж 1947 році Дроздов пише доповідну, на ім'я Хрущова: “...після виселення сімей бандитів і націоналістів із західних областей УРСР українсько-німецькі націоналісти різко активізували свою бандитську діяльність, направляючи її, головним чином, на зрив заходів, які проводить партія та уряд з колективізації й підготовки до виборів в Ради депутатів трудящих...” [7]. Масові депортації в Білорусі, які хоч трохи схожі на операцію “Захід” були проведені в 1940-41 роках, та за мету мали переселення антирадянських громадян до Сибіру та Казахстану, в ті ж самі табори, за приблизними оцінками депортовано було 30 тис. осіб[8]. Вже після війни, радянська влада депортувала молодь, яка за їх переконання співпрацювала з німцями, в табори, з них повертались лише одиниці, так само страждали й ті хто не встиг емігрувати, “втекти” від такої собі помсти комуністичної партії. Проте до 1950-х років так само діяв партизанський рух котрий не давав спокою НКВД, члени цього руху вдень були звичайними громадяни, а по ночах влаштовували справжній терор для НКВД. Вони звільняли заарештованих, їх лідер – Вітушкін налагодив свою діяльність з прибалтійськими антирадянськими групами. Проте, за найбільш правдивою версією Вітушнік, в 1950-х втік до Заходу, а потім в до Латинської Америки де прожив до смерті, в той час, як лідер УПА Роман Шухевич загинув в боротьбі з ‘емгебістами’ в 1950 році, щоб не здаватися живцем він застрелив себе. Проте боротьба не закінчилась, останні сутички членів УПА з КДБ були аж в 1967 [6, 9].

Після смерті Сталіна в 1953 та приходу до влади Хрущова, масові репресії призупинились, і навпаки заарештованих почали реабілітувати. Тих хто був виправданий відпускали, інтелігенції знову дозволили писати рідною мовою. Так в 1960-х роках утворюється нове угруповання інтелігенції, шістдесятники. В Україні це, наприклад, Клуб Творчої Молоді(КТМ) який діяв з 1960 по 1964, до нього входили зокрема: Л.Танюк, І. Світличний, І. Дзюба, В. Симоненко, А. Горська та її чоловік В. Зарецький, М.

Вінграновський, Л. Костенко та інші. Клуб організовував різну просвітницьку діяльність, вони організовували секції кіно, театральна, письменницька, художня, музична. Театральна секція неофіційно стала називатися "Другий український театр", а, наприклад при музичній організували перший джазовий ансамбль, на той момент джаз був під заборобою. Звісно що за діяльністю КТМ пильно стежили члени КДБ, і звісно що ця діяльність їм була не до вподоби, одним з прикладів є щорічні вечори Шевченка, що вважався не просто культурною діяльністю, а вже громадською, в якій відчувалось протистояння тогочасному режиму. «Було дуже цікаве життя у той час у Києві, – згадує Надія Світлична, – Клуб творчої молоді я застала ще тоді, коли приїздила в гості до Івана, а коли переїхала в 1964 році, його якраз тоді розганяли. Я застала ще останній вечір Шевченка в березні в Жовтневому Палаці – то був надзвичайний вечір. Алла Горська робила тоді на нього запрошення... воно складалося гармонікою п'ять на п'ять частин, і на кожній частинці було написано назву якогось твору або якась цитата Шевченка, і коли перегорталося останню сторінку, то поряд виходило два записи, тобто на двох сторіночках, але вони опинялися поряд. І було таке: "Караюсь, мучуся, але не каюсь", а поряд: "В сім'ї вольній, новій". Потім ті запрошення відразу ж, навіть вже того вечора, і пізніше, під час обшуків, вилучали, але в мене воно збереглося. Програма була дуже цікава: був тільки Шевченко. На відміну від сьогоднішніх балакунів, там ніхто ніяких доповідей не виголошував, ніхто не читав своїх творів, а тільки Шевченка, і то три поеми: "Сон", "Кавказ" та "І мертвим і живим...". Читав Пономаренко... Враження було надзвичайне. Атмосфера була просто наелектризована, і коли влада, які, звичайно ж, там були, відчули, що це може закінчитися не знати чим, і що ці люди понесуть з собою з Жовтневого палацу... Такий мовчазно наелектризований зал був, і слова: "Раби, підніжки, грязь Москви, варшавське сміття ваші пани..." – і так далі... Реакція була вибухова"». В 1962 Л.Танюк, А. Горська та В. Симоненко організували поїздку в Биківню, де вони підтвердили чутки про поховання репресованих представників інтелігенції 30-х, після чого звернулися до влади з меморандумом про проведення розслідування. Це стало тим що перетнуло межу для шістдесятників, в 1963 Симоненка було вбито за участі працівників КДБ, в 1964 КТМ було закрито. Шістдесятників перестали друкувати тож вони почали друкуватися самі це прозвали "самвидав" і "тамвидав", про шістдесятництво почали говорити "ворожі голоси" такі як ВВС, Свобода, Голос Америки. Перші ж арешти почалися з приходом Брежнєва до влади[10]. Але в Білорусі шістдесятництва вже не виділяють, як вважається своє розстріляне відродження 20-30-х років у них було, але оговтатися після сталінських репресій, війни, та постійного нав'язування російського вже не вийшло. Наприкінці 1960-х в Білорусі не залишилось жодної білоруської школи, а в російських білоруську вчило бодай 10% учнів, в порівнянні з

українськими навіть в пік русифікації що припав на 1986-ий, в Києві було близько 20% українських шкіл, а в російських школах українську мову вчила більшість, можливо погано, але вчили. В 1990-1994 роках була спроба національного відродження яка також провалилась з вибором Лукашенка в президенти. І поки в Україні масово проводяться кампанії декомунізації та дерусифікації(змінюються назви населених пунктів, вулиць, прибираються пам'ятники), а також вводиться українська як обов'язкова мова в робочому, або інакше формальному, спілкуванні, документації та інше, то в Білорусі продовжується русифікація, російська стає другою мовою, нею пишуться закони, ведеться телебачення та навчання в школах і у вищих навчальних закладах, видається література. Лукашенко є диктатором, а також московською маріонеткою що всіма силами заважає білорусам повернути свою національну ідентичність, ставивши її в смертельну небезпеку[1].

В результаті досліджено терміни “соціалізм”, “комунізм”, “комунізація”, “русифікація”, а також терміни “дерусифікація” та “декомунізація”. Встановлено взаємозв'язок цих явищ. Проаналізовано приклади боротьби проти соціалізму у творчому напрямку протягом існування СРСР, встановлено основні угруповання інтелігентів минулих часів, такі як: Розстріляне відродження, КТМ, театр Березіль, та ВАПЛІТЕ - в Україні, а також ТБШ та окремі групи інтелігенції в Білорусі.

Проаналізувавши приклади “декомунізації” та “дерусифікації”, встановлено що основними причинами такої різниці між збереженою культурою України, та культурою Білорусі що офіційно затверджена на межі зникання, є конкретно явища “комунізація” та “русифікація”, а точніше їх вплив, можна припустити культура Білорусі опинилась в критичному стані вже на початку формування СРСР, оскільки така політика проводилась уже століттями, а СРСР лише закінчив почате.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кульчицький С. В. Соціалізм. [Електронне видання]. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Sotsializm> (дата звернення: 21.10.2025)
2. Маклеллан Д., Юркова О. Комунізм, як термін. [Електронне видання] 2007 р. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Komunizm> (дата звернення: 21.10.2025)
3. Шаповал Ю. І. Коренізація [Електронне видання] 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-3553> (дата звернення: 28.10.2025)
4. Petro Chytyvo Чим історія Білорусі корисна для українців? 2025, листопад 2 [Відео]. URL: <https://youtu.be/L0JKTz995wI> (Дата звернення: 02.11.2025)
5. Кралюк П. Русифікація проти українізації у 1920-1930-х рр. [Електронне видання]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30707046.html> (дата звернення: 10.11.2025)

6. Ігнат Скварченя. Визвольні рухи: від Калиновського до Калинівців XXI століття. [Електронне видання]. URL: <https://abn.org.ua/uk/vyzvolni-ruhy/ignat-skvarchenya-vid-kalynovskogo-do-kalynovcziv-hhi-stolittya/> (дата звернення: 10.11.2025)
7. 75-річниця злочину радянської влади проти українців: що таке операція «Захід». [Електронне видання]. URL: <https://suspilne.media/culture/299034-75-ricnica-zlocinu-radanskoi-vladi-proti-ukrainciv-so-take-o-peracia-zahid/> (дата звернення: 10.11.2025)
8. Масові депортації радянської влади – квітень 1940. [Електронне видання]. URL: <https://kresy-siberia.org/museum-galleries/soviet-mass-deportations-1940-41/soviet-mass-deportations/april-1940/> (дата звернення: 10.11.2025)
9. 5 березня 1950 –загинув головний командир УПА Роман Шухевич. [Електронне видання]. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/berezen/5/1950-zagynuv-golovnyy-komandyr-upa-roman-shuhevych> (дата звернення: 10.11.2025)
10. Харківська правозахисна група. (б.р.). Музей дисидентського руху в Україні [Електронне видання]. URL: https://museum.khpg.org/1127153242#_ftnref5 (дата звернення: 10.11.2025)
11. Новинарня. (2023, листопад 26). У Мінську – тотальний погром усього білоруського: що робити Києву? [Електронне видання]. URL: <https://novynarnia.com/2023/11/26/u-minsku-totalnyj-pogrom-usogo-biloruskogo-shho-robyty-kyyevu/> (дата звернення: 10.11.2025)
12. Павко А. Соціал-демократична доктрина Е. Бернштейна: сутність, еволюція, перспективи. [Електронне видання] 2010 URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/visnyk/article/view/4540> (дата звернення: 04.12.2025)

REFERENCES

1. Kulchytsky, S. V. (n.d.). Socialism [Electronic resource]. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Sotsializm> (Accessed: 10.11.2025)
2. MacLellan, D., & Yurkova, O. (2007). Communism as a term [Electronic resource]. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Komunizm> (Accessed: 10.11.2025)
3. Shapoval, Y. I. (2014). Korenization [Electronic resource]. URL: <https://esu.com.ua/article-3553> (Accessed: 10.11.2025)
4. Petro Chtyvo. (2025, November 2). Why the history of Belarus is useful for Ukrainians [Video]. URL: <https://youtu.be/L0JKTz995wI> (Accessed: 10.11.2025)

5. Kralyuk, P. (n.d.). Russification versus Ukrainization in the 1920s–1930s [Electronic resource]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30707046.html> (Accessed: 10.11.2025)
6. Ignat Skvarchenya. (n.d.). Liberation movements: From Kalinowski to Kalinovtsi in the 21st century [Electronic resource]. URL: <https://abn.org.ua/uk/vyzvolni-ruhy/ignat-skvarchenya-vid-kalynovskogo-do-kalynovcziv-hhi-stolittya/> (Accessed: 10.11.2025)
7. 75th anniversary of the Soviet regime crime against Ukrainians: What is Operation "West" [Electronic resource]. (n.d.). URL: <https://suspilne.media/culture/299034-75-ricnica-zlocinu-radanskoi-vladi-proti-ukrainciv-so-take-o-peracia-zahid/> (Accessed: 10.11.2025)
8. Soviet mass deportations – April 1940 [Electronic resource]. (n.d.). URL: <https://kresy-siberia.org/museum-galleries/soviet-mass-deportations-1940-41/soviet-mass-deportations/april-1940/> (Accessed: 10.11.2025)
9. March 5, 1950 – The main commander of the UPA Roman Shukhevych died [Electronic resource]. (n.d.). URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/berezen/5/1950-zagynuv-golovnyy-komandyr-upa-roman-shuhevych> (Accessed: 10.11.2025)
10. Kharkiv Human Rights Group. (n.d.). Museum of the dissident movement in Ukraine [Electronic resource]. URL: https://museum.khpg.org/1127153242#_ftnref5 (Accessed: 10.11.2025)
11. Novynarnia. (2023, November 26). In Minsk – total pogrom of all Belarusian: what Kyiv should do? [Electronic resource]. URL: <https://novynarnia.com/2023/11/26/u-minsku-totalnyj-pogrom-usogo-biloruskogo-shho-robyty-kyv-evu/> (Accessed: 10.11.2025)
12. Pavko, A. (2010). E. Bernstein's social democratic doctrine: Essence, evolution, and prospects [Electronic edition] URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/visnyk/article/view/4540> (Accessed: 04.12.2025)

МОДА ЯК ДИПЛОМАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ: СТИЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ НА СВІТОВІЙ АРЕНІ

Ліза Мартинчик

Ольга Заславська

У XXI столітті політична комунікація все частіше виходить за межі офіційних виступів і дипломатичних заяв. Манера поведінки та стиль політичних лідерів стають важливою частиною міжнародного сприйняття держави. Мода, як інструмент

самовираження, дедалі частіше використовується у сфері дипломатії для створення як позитивного, так і негативного іміджу країни, формування культурних асоціацій і налагодження діалогу з міжнародною спільнотою.

Актуальність теми полягає у тому, що одяг і стиль політичних лідерів у сучасному світі стали невербальним способом вираження своєї позиції, ідей і певного впливу на суспільство, що різним чином впливає безпосередньо на державу, тому важливо розуміти "моду" політичних лідерів і зокрема те, що вони хочуть нам донести через свій стиль.

Мета дослідження – систематизувати та з'ясувати, яку роль стиль політичних лідерів відіграє на світовій арені, визначити його вплив на формування іміджу держави і проаналізувати його значення у сучасній дипломатії як інструменту м'якої сили.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

1. Проаналізувати поняття "м'яка сила" та "візуальна дипломатія" і те, як вони пов'язані із модою і стилем.
2. Визначити роль стилю у формуванні політичного іміджу.
3. Проаналізувати кейси політиків, які використовують стиль для впливу та самовираження.
4. Оцінити, як стиль лідера формує думку про державу на міжнародному рівні.
5. Сформулювати висновки щодо ефективності моди як стратегічного інструменту публічної дипломатії.

Об'єкт дослідження – стиль політичних лідерів у контексті дипломатичної комунікації.

Предмет дослідження – вплив особистого стилю політичних лідерів на формування міжнародного іміджу держави.

Основні методи, що були застосовані у дослідженні: порівняльний, аналітичний, описовий.

Теоретичні основи дослідження

У сучасному світі політична діяльність дедалі частіше виходить за межі офіційних заяв та документів. Одяг, стиль і навіть незначні деталі зовнішнього вигляду політичних лідерів стають елементами публічної комунікації. Це вже не просто питання естетики, а частина стратегії впливу, що формує образ політика і його авторитет як усередині країни, так і за її межами. І хоча ця стратегія може здаватись менш помітною, ніж інші дипломатичні процеси, вона має вагомий вплив у політичному світі. Тож поняття "м'яка сила" й "візуальна дипломатія" мають неабияке значення у контексті вивчення моди як дипломатичного інструменту.

М'яка сила та публічна дипломатія як теоретична база дослідження. М'яка сила “soft power” - це здатність держави або ж політичного суб'єкта чинити вплив на поведінку суспільства шляхом привабливості своєї культури, цінностей, ідеології та політики, а не через примус чи застосування військової сили. Даний термін уперше застосував американський політолог Джозеф Най у 1990-х роках, зазначивши, що ефективність держави визначається не лише економічною чи військовою потужністю, а й здатністю формувати позитивні враження і викликати симпатію у міжнародному середовищі. Тобто, на відміну “жорсткої сили” (“hard power”), м'яка сила ґрунтується не на примусі, а на механізмах кооптації, які передбачають співпрацю, переконання і привабливість. Саме тому у своїй праці Джозеф Най зазначив: “Країна може досягати бажаних для себе результатів у світовій політиці, тому що інші країни — захоплюючись її цінностями, наслідуючи її приклад, прагнучи до її рівня процвітання і відкритості — хочуть йти за нею” [1].

Джозеф Най наголошував, що основними джерелами м'якої сили є культура, політичні цінності та привабливість держави у світовій політиці. Тобто якщо вони сприймаються іншими народами як ідейно правильні й привабливі, то держава здобуває можливість та змогу впливати без застосування сили. Тож країни, які вміють презентувати свою культуру через мистецтво, моду чи кінематограф, мають символічну перевагу в міжнародних відносинах. Ця привабливість реалізується різними чинниками. Наприклад, у дослідженні, присвяченому ролі культурного впливу в міжнародних відносинах, заглиблюються у вивчення культурних елементів для підвищення свого глобального становища та впливу [2].

У цьому контексті важливі не лише дипломатичні дії та рішення держави, а й те, як вона презентує свою культуру в інформаційному просторі. Символи, кольори і стиль формують певне сприйняття країни, яке часто може впливати на ухвалення політичних рішень не менше, ніж офіційні заяви.

М'яка сила стає потужним інструментом публічної дипломатії, у межах якої формується позитивне чи негативне сприйняття держави на світовій арені. Одним із найефективніших засобів її реалізації вважають візуальну комунікацію, зокрема моду, адже вона дає змогу демонструвати власну ідентичність та приналежність.

Публічна дипломатія - це цілеспрямована діяльність держави, що реалізується через різноманітні комунікаційні канали та інструменти і спрямована на інформування, вплив та взаємодію з іноземною громадськістю. Головною метою публічної дипломатії є створення позитивного іміджу держави та підвищенню її привабливості у світі.

Візуальна дипломатія: невербальна комунікація та естетика у зовнішньому вигляді.

Візуальна дипломатія - це форма комунікації у міжнародних відносинах, що використовує візуальні образи, символи та естетичні рішення для формування позитивного сприйняття держави у світі. Вона є складовою публічної дипломатії та реалізує принципи “м’якої сили”, перетворюючи культуру на засіб впливу.

У XXI столітті, коли інформаційний простір насичений зображеннями, роль візуального контенту в міжнародній політиці значно зростає. Політичні лідери і державні органи дедалі частіше використовують візуальні коди: кольори, одяг і дизайни, щоб передати свої цінності, ідентичність і політичні погляди. Візуальна дипломатія дає змогу не лише говорити про державу, а й створювати її образ, формувати емоційний зв’язок між суспільством і культурним простором країни.

Візуальна дипломатія формує думку не лише про конкретного політичного лідера, а й загально про ідентичність держави. Через публічні виступи, фотографії, зовнішній вигляд і стиль створюється певна асоціація, крізь яку прослідковується національна ідентичність.

Тезу про те, що зовнішній вигляд є стратегією комунікації, підтверджують і медійні джерела: зокрема, у виданні BBC News автори зазначають, що політики свідомо добирають елементи гардеробу, щоб продемонструвати близькість до народу, відданість національним традиціям чи прогресивність і уподобання [3].

Тож мода, у цьому контексті, стає найсильнішим та найпомітнішим інструментом візуальної дипломатії. Дослідники у своїх публікаціях наголошують, що такі лідери, як Мішель Обама, Пен Ліюань і Кейт Міддлтон, застосовують моду як частину публічної дипломатії, що є стратегією. Їхній стиль та різноманітні образи створюють позитивне враження на певну цільову аудиторію, вміло використовуючи національні елементи та сучасність, що є прямою реалізацією “м’якої сили” [4].

Видання The New York описує про те, що журналісти аналізують стиль та одяг політиків, особливо жінок-політиків, не з метою марнославства, а для розуміння того, як політики через одяг створюють певні політичні сигнали [5]. Саме тому сучасна політична комунікація дедалі частіше використовує поняття “power dressing”, стратегічного вибору одягу, що допомагає зміцнити довіру, поширювати меседжі та просувати національну приналежність.

Стратегічна роль стилю у формуванні політичного іміджу

Сьогодні мода перестала бути виключно елементом культури чи індустрії розваг, вона перетворилася на потужний інструмент впливу в міжнародних комунікаціях. Крізь кольори, одяг, фасони та символи політики транслиують певні цінності, ідеї та політичні позиції.

Мода стає формою невербальної комунікації й дипломатії, що поєднує ідеологію і естетики.

Дослідження доводять, що зовнішній вигляд політика має прямий вплив на рівень сприйняття його як харизматичної і компетентної особи. Автори підкреслюють, що навіть дрібні деталі: колір краватки, крій костюма або вибір взуття впливають на оцінку політичного лідера, особливо під час політичних виступів. Тому стиль це ще і про психологічну дипломатію, де візуальна привабливість допомагає формувати довіру й симпатію [6].

Зовнішній вигляд політичного лідера виконує роль візуального меседжу, що сприяє поширенню певних ідей, оскільки через візуальний контакт легше транслювати меседж для цільової аудиторії, тому одяг стає продовженням політичного дискурсу. Те, який вигляд має політик, транслює його цінності, ідентичність та наміри.

Концепція Power Dressing та її психологічні основи. Power Dressing - це стратегічний стиль одягу, який набув популярності на Заході у 1980-х роках. Його поява була зумовлена соціально-економічними змінами, зокрема, зростанням кількості жінок на керівних посадах у традиційно чоловічих сферах (бізнес, юриспруденція, наука) [7].

Ідея Power Dressing полягала у створенні нової уніформи, яка б дозволяла жінкам демонструвати впевненість та авторитет. Основою стилю стало відтворення структури чоловічого ділового костюма, який історично асоціювався з силою, владою та рішучістю. Основними елементами стали піджаки з вираженими підплічниками (для ілюзії сильних плечей), штани або спідниці-олівці, а також светри з високою горловиною. Вибір нейтральних кольорів (чорний, темно-синій, сірий) та лаконічних аксесуарів слугував для підкреслення професіоналізму та мінімізації уваги до фемінних ознак, акцентуючи натомість на компетентності лідера [7].

Сучасна стратегія Power Dressing вимагає від політичних лідерів балансу між владою та близькістю до людей. Вони свідомо відходять від жорсткої, чоловічоподібної уніформи, щоб демонструвати свою доступність та відкритість, адже певні елементи демонструють емпатію та соціальну свідомість.

Аксесуари і дрібні елементи одягу є ефективним інструментом комунікації, коли вони лаконічні та доречні для застосування у тому чи іншому контексті: наприклад, брошки, із зображенням національних символів, або деталі одягу, що відображають елементи культурної спадщини. Застосування цих елементів формує політичні меседжі, які транслюють нам національну свідомість, історичну обізнаність та підтримку автентичності.

Одяг як символічний код: національний брендинг. Національний брендинг - це практика створення позитивного іміджу та репутації країни з метою залучення інвестицій, туризму та талантів. Це передбачає використання стратегій брендингу, подібних до тих, які використовують підприємства, щоб позиціонувати країну як бажане місце призначення для економічних і соціальних можливостей. Щоб створити успішний національний бренд, країни повинні визначити свої унікальні сильні сторони та цінності й ефективно донести їх до цільової аудиторії. Це може включати демонстрацію природних пам'яток, культурних пам'яток або якості системи освіти та охорони здоров'я. Це також може включати підкреслення економічної стабільності країни, політичної свободи та соціальної різноманітності [8].

Успішно поєднують моду з політикою перші леді світу, які чітко репрезентують державу, її національні цінності та ідентичність на міжнародному рівні. У матеріалі Voque UA зауважується про те, Олена Зеленська свідомо використовує українські бренди та традиційні мотиви як засіб культурної дипломатії. Її образи, у яких вона вміло поєднує вишукану стриманість та національні деталі, стали невіддільною частиною сучасного образу України [9].

Дослідники моди і політики вказують, що політика тісно переплетена із модою: політичні події часто впливають на стиль і естетику, а мода може стати інструментом політичної боротьби. Такий взаємозв'язок особливо помітний у періоди кризи, коли стиль лідера набуває глибокого культурного значення.

Мода в політичному контексті є не лише інструментом самопрезентації, а й засобом публічної дипломатії, де кожен елемент образу є частиною свідомо вибудованої політичної стратегії.

Аналіз стратегічних кейсів візуальної дипломатії у практиці лідерів

В історії політики зовнішній вигляд завжди мав велике значення і неабиякий вплив публічного образу політика. У XXI столітті мода перетворилася на стратегічний інструмент політичної комунікації, за допомогою якого політики формують власний імідж і передають цінності держави.

Дослідження доводять, що дрібні деталі не лише стилістично доповнюють образи політиків, а й впливають на його сприйняття іншими та впевненості у його публічних виступах. Так, “неформальний”, але доречний стиль створює відчуття відкритості та доступності до цільової аудиторії, тоді як класичний стиль транслює силу влади і компетентності. Це пояснює, чому політики дедалі частіше відходять від суворої ділової естетики, а обирають більш прості і “людяні” образи [10].

Практичний аналіз візуальної комунікації обраних Перших леді та королівських осіб підтверджує, що стиль є свідомо вибудованою стратегією, спрямованою на реалізацію принципів м'якої сили та візуальної дипломатії. Дослідження стилю Мішель Обама, Олени Зеленської та Кейт Міддлтон демонструє, як різні держави використовують естетику для досягнення своїх зовнішньополітичних та економічних цілей.

Стратегічний стиль Мішель Обама: інструменти м'якої сили і прогресивність.

Стиль Мішель Обама є одним із найбільш продуманих кейсів застосування моди як дипломатичного інструменту м'якої сили у політиці. Її гардероб був чітко сфокусований на реалізації двох стратегічних цілей: підтримці американської економіки та трансляції прогресивних цінностей.

За допомогою свідомого вибору одягу вона реалізовувала стратегічний національний брендинг. Мішель Обама активно підтримувала молодих, менш відомих, але талановитих американських дизайнерів (наприклад, Jason Wu). За словами видання The New York Times, це показувало довіру до нового покоління та прогресивність адміністрації. Її вибір, яскравої сукні на державній вечері на честь прем'єр-міністра Канади, слугував візуальним сигналом, що підкреслювало вплив та гідність Америки. Крім того, вона майстерно поєднувала дизайнерські речі з одягом від доступних, демократичних брендів, що транслювало меседж доступності та близькості до звичайних громадян. Її образи завжди доречні і несуть у собі певні символи, адже вона має чітко сформовану стратегію того, як її стиль впливатиме на дипломатію [11].

Через свідомий вибір одягу Мішель Обама успішно реалізовувала стратегічний національний брендинг, стимулюючи як економічну, так і культурну дипломатію, що просуvalo американські цінності та імідж у світі.

Еволюція стилю Кейт Міддлтон: просування монархії та британської моди. Стиль Принцеси Уельської Кейт Міддлтон є чудовим прикладом того, як можна реалізовувати м'яку силу через моду, оскільки Кейт Міддлтон уміло просуває цінності британської монархії. Її стратегія полягає у підтримці національних цінностей та ідей, і в просуванні британської моди.

Оскільки її одяг є інструментом економічної дипломатії, Кейт Міддлтон свідомо обирає одяг від британських дизайнерів (зокрема, Alexander McQueen, Catherine Walker, Jenny Packham), що є підтримкою національної спадщини та стимулюванням індустрії моди Великої Британії. Її виходи у вишуканих сукнях від британських дизайнерів спричиняють миттєву реакцію від аудиторії, про що свідчить розпродаж аналогічних моделей суконь, що і є її впливом на економіку. Це створює так званий "ефект Кейт" - зростання попиту на

бренди, які вона носить, що приносить мільйони фунтів стерлінгів національній економіці. Замість постійної розкоші, Кейт Міддлтон часто використовує повторне носіння одягу та має у своєму гардеробі речі від доступних, демократичних брендів. Цей свідомий крок транслює меседж доступності та відповідального споживання, що робить її образ більш людяним та щирим для людей. Також її образ відображає актуальний тренд "тихої розкоші", що підкреслює її статус сучасної та впливової фігури [12, 13, 14].

Стиль Кейт Міддлтон є стратегічним інструментом, що поєднує візуальну доступність і привабливість із практичними цілями: економічною підтримкою та зміцненням образу монархії через доступну естетику.

Культурна дипломатія Олена Зеленська: національна ідентичність під час воєнного періоду. Стилістична стратегія Олени Зеленської є яскравим прикладом інтеграції моди у зовнішню політику під час кризового періоду. Її образ свідомо відійшов від пафосного гламуру, ставши символом стійкості і незламності нації.

За час повномасштабної війни стиль Першої леді України еволюціонував від зручного мінімалізму до виваженої дипломатичної моди, ставши своєрідним візуальним зверненням нації. На початку вторгнення вона свідомо відмовилася від яскравих кольорів та складних фасонів, надаючи перевагу лаконічному одягу в нейтральних тонах: сірому, бежевому, чорному. Цей вибір показував серйозність моменту, солідарність з народом та підтримку, а також те, що фокус її уваги змістився на роботу. Згодом, коли активізувалися міжнародні зустрічі, стиль набув нових вишукано-стриманих акцентів [15].

Важливим елементом стратегії є сильна підтримка українських дизайнерів та національної ідентичності. Олена Зеленська використовує можливість відкривати світу українську моду, співпрацюючи з українськими брендами: FROLOV, ELENAREVA, SIX. та Lake Studio. Костюми, сукні, пальта від українських виробників є не просто одягом, а носієм культурної спадщини. Використання вишивки та етнічних мотивів на одязі перетворює український бренд на символ гідності, стійкості, сили духу та спротиву, що є потужним інструментом культурної дипломатії. Засобом психологічної м'якої сили є свідоме і впевнене ставлення до гардеробу [15].

Олена Зеленська вдало комбінує свій одяг, що є частиною тренду на свідоме споживання. Це посилює меседж про доступність і близькість до народу, показуючи, що навіть на найвищому рівні держави, цінують раціональність та відповідальність. Стиль Олени Зеленської є прикладом чіткої інтеграції моди у політичні процеси, де кожен елемент є політичною заявою та формує позитивний і гідний імідж України як сильної, незалежної, культурно багатой країни.

Узагальнення практичної реалізації м'якої сили. Аналіз візуальних стратегій Мішель Обама, Кейт Міддлтон, Олени Зеленської підтверджує, що мода є потужним інструментом невербальної дипломатії та національного брендингу. Кожен елемент одягу перетворюється на візуальний меседж, який формує сприйняття на світовій арені.

Мішель Обама демонструвала прогресивність та економічний розвиток через підтримку молодих дизайнерів та поєднання національних брендів із модою.

Кейт Міддлтон зміцнює імідж доступної, економічно розвиненої монархії та підтримує національну економіку через повторне носіння одягу та вибір британських дизайнерів.

Олена Зеленська просуває стійкість, гідність та багатство культури через використання національних брендів та стриманих кольорів, залучаючи міжнародну підтримку.

Висновки

Вибір одягу політичних лідерів є безумовною реалізацією принципів м'якої сили, оскільки базується на візуальній привабливості, а не на примусі та жорсткості. Елементи одягу і стиль є безмовним носієм, який формує емоційний зв'язок та довіру між владою та народом, що підтверджує аналіз кейсів, де Мішель Обама показувала прогресивність цінностей, Кейт Міддлтон доступність і свідомий вибір, а Олена Зеленська стійкість та свідомість своєї нації.

Стиль є свідомо вибудованою політично-дипломатичною стратегією. Аналіз показав, що візуальні елементи: колір, фасон, бренд та навіть крій мають буквальный вплив на сприйняття харизми, компетентності та намірів лідера.

Найпомітнішими та універсальними візуальними меседжами, які були присутніми у всіх кейсах, є вибір вітчизняних дизайнерів і брендів одягу, що дає змогу просувати національну ідентичність, і також використання вишуканих та сучасних фасонів, що відображає зацікавленість та адаптивність політиків до актуальних трендів.

Неабияка відмінність полягає у застосуванні модної дипломатії у мирний та кризовий час. Стиль Першої леді України демонструє використання моди для кризової комунікації та міжнародного залучення. Її візуальні меседжі фокусуються на боротьбі та необхідності, важливості міжнародної підтримки, перетворюючи стиль на символи стійкості й гідності.

Візуальна дипломатія є важливим інструментом сучасної політики. Усвідомлене та стратегічне використання стилю дозволяє максимально ефективно просувати національний бренд та залучати необхідну міжнародну підтримку, що має особливу практичну значущість для України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nye J. Soft Power: The Means To Success In World Politics. *New York PublicAffairs*, 2004.
2. Chunhua L. М'яка сила дипломатії: роль культурного впливу у формуванні міжнародних відносин. *International Journal of Open Publication and Exploration*. Volume 3, Issue 2, 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/383968903_Soft_Power_Diplomacy_The_Role_of_Cultural_Influence_in_Shaping_International_Relations (дата звернення: 21.10.2025)
3. Matthews J. Загальні вибори 2017 року: одяг політиків на передвиборчій кампанії. *BBC UK Politics*, 2017. URL: <https://www.bbc.com/news/election-2017-39861359> (дата звернення: 21.10.2025)
4. П'ять світових лідерів модної дипломатії. *USC Center on Public Diplomacy Cultural Diplomacy*, 2016. URL: [five-global-leaders-fashion-diplomacy](https://www.usc.edu/public-diplomacy/cultural-diplomacy/five-global-leaders-fashion-diplomacy) (дата звернення: 21.10.2025)
5. Friedman V. Чому ми пишемо про те, як одягаються політики. *The New York Times Fashion and Style*, 2020. URL: <https://www.nytimes.com/2020/08/17/style/why-we-cover-what-politicians-wear.html> (дата звернення: 21.10.2025)
6. Maran T., Liegl S., Moder S. Одяг створює лідера: як керівники можуть використовувати свій зовнішній вигляд, щоб впливати на сприйняття харизми та схвалення підлеглих. *Journal of Business Research* 124, 86–99, 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/345806903_Clothes_make_the_leader_How_leaders_can_use_attire_to_impact_followers'_perceptions_of_charisma_and_approval (дата звернення: 21.10.2025)
7. Вакуленко А. Що таке Power dressing та який вигляд він має сьогодні. *Marie Clarie Moda*, 2024. URL: [shho-take-power-dressing-ta-yakij-viglyad-vin-maye-sogodni](https://www.marieclarie.com.ua/uk/zhittya-i-svetchennya/2024/08/17/shho-take-power-dressing-ta-yakij-viglyad-vin-maye-sogodni) (дата звернення: 21.10.2025)
8. Що таке національний брендинг. *FIRMAO Маркетинг*, 2022. URL: [what-is-national-branding](https://firmao.com.ua/uk/branding/what-is-national-branding) (дата звернення: 21.10.2021)
9. Інтерв'ю з першою леді України Оленою Зеленською. *Voque Україна Moda*, 2019. URL: <https://vogue.ua/article/fashion/persona/elena-zelenskaya-o-novoy-zhizni-svoey-programme-i-o-mode-kak-instrumente-kulturnoy-diplomatii-38686.html> (дата звернення: 21.10.2025)

10. Maran T., Liegl S., Moder S. *Одяг створює лідера: як керівники можуть використовувати свій зовнішній вигляд, щоб впливати на сприйняття харизми та схвалення підлеглих. Journal of Business Research 124, 86–99, 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/345806903_Clothes_make_the_leader_How_leaders_can_use_attire_to_impact_followers'_perceptions_of_charisma_and_approval (дата звернення: 21.10.2025)*
11. Friedman V. *Що носила Мішель Обама і чому це важливо. The New York Times Critic's Notebook, 2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/01/14/fashion/michelle-obama-first-lady-fashion.html> (дата звернення: 21.10.2025)*
12. Spedding E. *Від туфель Sledge до суконь із паетками: стильне життя принцеси Уельської. Vogue, VogueBritish, Royals, 2025. URL: <https://www.vogue.co.uk/gallery/kate-middleton-style> (дата звернення: 21.10.2025)*
13. Stiegman K. *Кейт Міддлтон неодноразово носить ці 7 образів – ось як їх відтворити. InStyle Royal Family News & Updates, 2025. URL: <https://www.instyle.com/heow-to-dress-like-kate-middleton-8777575> (дата звернення: 21.10.2025)*
14. Собкова К. *Оливковий – головний колір осені 2025: Кейт Міддлтон у костюмі від Victoria Beckham. РБК-Україна Мода та краса, 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/olivkoviy-golovniy-kolir-oseni-2025-keyt-1760089803.html> (дата звернення: 21.10.2025)*
15. Могилевич Д. *Олена Зеленська задає тренди: як змінився стиль першої леді за час повномасштабної війни. Уніан, УніанLite, 2025. URL: <https://www.unian.ua/lite/style/olena-zelenska-zadaye-trendi-yak-zminivsia-stil-pershoji-ledi-za-chas-povnomasshtabnoji-viyni-12941484.html> (дата звернення: 21.10.2025)*

ТІК ТОК ЯК НОВА АРЕНА ПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Анна Бичкова

Ольга Заславська

У сучасному світі соціальні мережі стали головним простором для спілкування, формування думок і поширення інформації серед молоді. Особливе місце серед них займає TikTok - платформа, яка з коротких розважальних відео перетворилась на потужний інструмент політичної комунікації. Молоді користувачі не лише споживають контент, але й самі беруть участь у його створенні, поширюючи політичні меседжі, заклики до дії чи

критику влади. Такі процеси можна спостерігати як у США, де TikTok активно використовувався під час президентських виборів і суспільних протестів, так і в Україні - під час війни та інформаційного протистояння. Дослідження впливу TikTok на політичну свідомість молоді є актуальним, оскільки воно допомагає зрозуміти, як саме цифрові платформи формують нові форми громадянської участі та політичної мобілізації.

Об'єкт дослідження: Політична свідомість та активність молоді у соціальній мережі Тік Ток

Предмет дослідження: Вплив платформи Тік Ток на формування політичної свідомості у світі.

Мета дослідження: Проаналізувати, яким чином контент у TikTok впливає на політичну свідомість та участь молоді, виявити основні форми політичної мобілізації через цю платформу та порівняти їх на прикладі США і України.

Завдання дослідження:

Розкрити теоретичні засади впливу соціальних мереж на політичну свідомість молоді.

Проаналізувати особливості функціонування платформи Тік Ток як інструменту політичної мобілізації та комунікації молоді.

Дослідити вплив контенту на політичну свідомість молоді у США та Україні, визначити спільні та відмінні риси.

Політична комунікація - це процес передавання інформації між владними структурами, політичними діячами та суспільством з метою впливу на рівень політичної обізнаності, формування певних поглядів і залучення громадян до участі в політичному житті [4]. У сучасних умовах значна частина цього процесу перемістилася у цифровий простір, де провідну роль відіграють соціальні мережі, що впливають на сприйняття подій, образи політичних лідерів і ставлення до державних рішень [4].

TikTok, як один із нових інструментів політичної взаємодії, має свої особливості: короткий формат відео, емоційна насиченість контенту та алгоритмічна система добору матеріалів, яка формує персоналізований інформаційний простір користувача [7]. Такий підхід створює ефект «інформаційної бульбашки», коли людина частіше бачить контент, що відповідає її світогляду, і на основі цього вибудовує власну систему цінностей [5].

Для молодого покоління TikTok є не просто розвагою - це середовище для отримання новин, обміну думками та соціальної взаємодії [8]. Молодь у TikTok не лише переглядає контент, а й активно долучається до його створення, беручи участь у трендах, записуючи відео з власною позицією, використовуючи гумор і музику як спосіб висловлення

громадянської позиції. Це стало новою формою політичної активності, що поступово замінює традиційні методи залучення до громадського життя [8].

В американському середовищі TikTok перетворився на помітний інструмент політичної мобілізації молоді: його використовують для популяризації виборчої участі, висвітлення соціальних ініціатив і критики політичних процесів [5][6]. Однак алгоритми платформи одночасно можуть спричиняти інформаційну поляризацію та поширення дезінформації, коли користувачі залишаються у межах власних переконань [9].

В українському контексті TikTok має ще глибше значення. У період війни він став простором для суспільної єдності, національної самоідентифікації та протидії ворожим наративам [1; 2]. Користувачі через короткі відео поширюють достовірну інформацію, підтримують військових, демонструють патріотизм і створюють спільноту, об'єднану спільними цінностями [2]. Водночас не можна ігнорувати ризики: маніпулятивний контент, фейки, пропаганду, які здатні спотворювати політичну картину світу молоді [3].

У результаті TikTok стає не лише платформою для комунікації, а й середовищем формування політичної культури нового покоління, що поєднує інформування, розвагу та емоційний вплив [4]. Саме тому його роль у політичному житті молоді - як в Україні, так і у США - дедалі зростає і визначає нові тенденції участі громадян у суспільних процесах [6].

TikTok впливає на політичну свідомість молоді через поєднання алгоритмічних, візуальних та емоційних механізмів, які формують спосіб сприйняття інформації й ставлення до суспільно-політичних подій [4][5]. Особливість платформи полягає в тому, що вона не просто передає політичний контент, а робить його частиною повсякденного життя користувачів, часто у розважальній або емоційній формі [8]. Це створює нову модель політичної комунікації, де головним інструментом впливу стає не аргумент, а враження [7].

Одним із ключових механізмів є алгоритмічне підсилення контенту. Алгоритм TikTok побудований так, щоб максимально утримувати увагу користувача, показуючи йому саме ті відео, які викликають емоційний відгук [9]. У результаті політичний контент, який має яскраві візуальні або музичні елементи, часто набуває «вірусності» незалежно від його достовірності. Таким чином формується вибіркове інформаційне середовище, де користувач частіше стикається з певними ідеями, поглядами або наративами, що поступово впливають на його політичні переконання [5].

Другим важливим чинником є емоційна подача інформації. Політичні меседжі в TikTok здебільшого подаються через короткі, динамічні й емоційно насичені відео, що спонукають до миттєвої реакції [7]. Молодь, яка не завжди має глибоке політичне знання, реагує

переважно на емоції, образи й особисті історії. Такий формат сприяє швидкому засвоєнню певних поглядів, але водночас зменшує критичність сприйняття [8].

Ще одним механізмом є соціальна ідентифікація. У TikTok молоді люди часто приєднуються до спільнот за хештегами або трендами, де утверджуються певні політичні позиції. Це створює ефект належності до групи та підсилює конформізм - прагнення мислити і діяти, як більшість [8].

Крім того, важливу роль відіграє ефект довіри до «звичайних людей». На відміну від офіційних медіа, у TikTok політична інформація часто подається від звичайних користувачів, блогерів чи «інфлюенсерів», які здаються ближчими та щирішими [7]. Такий формат підвищує довіру до контенту, навіть якщо він не завжди є перевіреним. Це посилює вплив особистих історій, закликів і думок на політичне мислення молоді [8].

В Україні ці механізми проявляються через відео, що поєднують гумор, патріотизм і соціальну підтримку [1][2]. Молодь використовує TikTok для висловлення позиції щодо війни, волонтерства, допомоги армії чи донесення правди про події [2]. У США ж платформа частіше стає інструментом участі у виборчих кампаніях, громадських рухах і соціальних протестах [5][6].

Отже, вплив TikTok на політичну свідомість молоді реалізується через взаємодію емоційного контенту, алгоритмів, групової ідентичності та довіри до авторів [8][9]. Ці чинники перетворюють платформу на потужний інструмент формування політичних орієнтацій, здатний як розвивати громадянську активність, так і створювати ризики інформаційних маніпуляцій [3].

Вплив TikTok на політичну свідомість молодого покоління має різний характер у різних країнах, проте спільним для всіх є його здатність перетворювати політику на доступну, емоційно насичену й особистісно залучену тему [4].

У США TikTok поступово став одним із ключових каналів політичної комунікації між молоддю та суспільно-політичними інституціями [5][6]. Молоді користувачі активно беруть участь у створенні контенту, пов'язаного з виборами, протестами чи соціальними ініціативами, що демонструє перехід від пасивного споживання інформації до активної участі у політичних процесах [7]. Кампанії, спрямовані на підвищення політичної обізнаності, залучають інфлюенсерів і креаторів, які у зрозумілій формі пояснюють виборчі процедури, проблеми нерівності чи кліматичної політики [6]. При цьому важливу роль відіграє неформальний стиль подачі - жарти, меми, короткі ролики - що робить політику ближчою для молоді аудиторії [8].

Водночас у США існує й інша тенденція - політична поляризація. Алгоритми платформи, що формують персональні стрічки контенту, створюють ефект інформаційних «камер відлуння», де користувачі бачать лише контент, який підтверджує їхні власні переконання [9]. Це призводить до загострення розділення між різними групами молоді, появи токсичних дискусій і поширення дезінформації, що може впливати на якість політичних рішень [3]. Однак, попри ці ризики, TikTok у США відіграє позитивну роль у підвищенні зацікавленості молодих людей у політичному житті та стимулює їхню участь у громадських процесах [5].

В Україні вплив TikTok має більш емоційно-громадянський характер. З початком повномасштабної війни платформа перетворилася на простір не лише для розваг, а й для інформаційного опору та консолідації суспільства [1][2]. Молоді українці використовують TikTok, щоб поширювати достовірні новини, показувати реалії війни, підтримувати армію та волонтерів [2]. Через відео формується колективна ідентичність покоління, яке виросло в умовах боротьби за свободу [1]. Такий контент сприяє зміцненню почуття національної єдності, громадянської відповідальності та довіри до держави [2].

Крім того, TikTok в Україні став майданчиком для політичної освіти - користувачі пояснюють важливі соціальні теми, поширюють аналітичні думки, дискутують про майбутнє країни [3]. Платформа створює умови, за яких молодь не просто реагує на політичні події, а сама формує дискурс, визначаючи, що є важливим і правильним для суспільства [8]. Разом з тим, як і в інших країнах, існує небезпека інформаційних маніпуляцій: вороже спрямований контент, фейки та пропаганда намагаються впливати на думку молоді, використовуючи емоції як головний засіб переконання [3].

Таким чином, порівняльний аналіз США та України показує, що TikTok виконує подібну функцію - він стає інструментом політичної участі молоді, проте реалізується це по-різному [4]. У США - через залучення до виборів, соціальних кампаній і громадських рухів [5][6]; в Україні - через інформаційний опір, патріотизм і консолідацію суспільства [1][2][3]. Попри відмінності, у обох випадках платформа сприяє формуванню нового типу політичної свідомості, заснованої на емоціях, візуальній комунікації та активній цифровій взаємодії [8].

Висновок:

У процесі проведення даного дослідження було досліджено специфіку впливу платформи TikTok на формування політичної свідомості та активності молоді у двох різних суспільно-політичних контекстах - українському та американському. У ході роботи було з'ясовано, що TikTok, як одна з найдинамічніших соціальних мереж сучасності, виступає важливим інструментом політичної комунікації, здатним формувати у молоді певні уявлення

про політичні процеси, визначати їх емоційне сприйняття та стимулювати або стримувати політичну активність.

Мною було проаналізовано механізми впливу платформи, серед яких ключове значення мають алгоритмічна селекція контенту, емоційно-розважальна форма подання інформації, соціальна взаємодія через тренди та хештеги, а також підвищений рівень довіри до контенту, створеного непрофесійними авторами. Було встановлено, що сукупність цих чинників здатна суттєво коригувати політичні орієнтації молодих користувачів та впливати на їхню поведінку в умовах інформаційного середовища високої швидкості.

Порівняльний аналіз засвідчив, що у США TikTok переважно функціонує як платформа мобілізації та політичної участі, активно використовується у виборчих кампаніях та громадських рухах. Натомість в Україні його роль розширюється за рахунок інформаційної, просвітницької функцій, що набувають особливої ваги в умовах війни та постійної інформаційної протидії.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що TikTok формує нову модель взаємодії молоді з політичною інформацією - швидко, емоційну, персоналізовану та соціально взаємопов'язану. Водночас отримані результати підтверджують необхідність подальшого розвитку медіаграмотності та критичного мислення серед молоді, що є важливою умовою для мінімізації ризиків маніпулятивних впливів та забезпечення усвідомленої громадянської позиції у цифровому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Назаренко Є. О. Політично-комунікаційний дискурс в українському сегменті TikTok під час повномасштабної війни. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*, 2023. Том 1, №15.С.102-104. URL: <https://jvestnik-ss.s.donnu.edu.ua/article/view/13711>
2. Парфенюк І. TikTok-активізм в Україні як форма громадянської підтримки та спротиву під час повномасштабної війни. *Український інформаційний простір*, 2025. №1(15), С.154–173. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/335354>
3. Використання TikTok для зловмисного впливу на українську аудиторію. *Головна редакція «Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки» для сайту Укрінформу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3929266-vikoristanna-tiktok-dla-zlovmisnogo-vplivu-na-ukrainsku-auditoriu.html>

4. Literat I. and Kligler-Vilenchik N. TikTok as a Key Platform for Youth Political Expression: Reflecting on the Opportunities and Stakes Involved. 2023. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/20563051231157595>
5. Karimi K., Richard L. Fox. TikTok's influence over Generation Z's Political Behavior. *The Journal of Social Media in Society Spring*. 2023. Vol. 12, No. 1, Page 181-200. URL: <https://thejsms.org/index.php/JSMS/article/download/1251/627/5361>
6. Kenneth W. Moffett, Laurie L. Rice. TikTok and Civic Activity Among Young Adults. *Social Science Computer Review*. 2024. Vol. 42 Issue 2 Pages 535 – 553. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/08944393231188470>
7. Angeloni M. TikTok's Role in Political Communication. Research Gate. URL: https://www.researchgate.net/publication/384690962_TikTok's_Role_in_Political_Communication
8. Gitomer A., Atienza-Barthelemy J., Foucault Welles B. Youth activism and (de)personalized remix on TikTok. *Social Movement Studies*, P. 1–19. 2024. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14742837.2024.2415672>
9. Biswas, A., Javadian Sabet, A., & Lin, Y.-R. Toxic politics and TikTok engagement in the 2024 U.S. election. *Harvard Kennedy School (HKS) Misinformation Review*. 2025. URL: <https://misinforeview.hks.harvard.edu/article/toxic-politics-and-tiktok-engagement-in-the-2024-u-s-election/>
10. Bandy J., Diakopoulos. N. A Case Study of Algorithmically-Influenced Collective Action on TikTok. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/347125657_TulsaFlop_A_Case_Study_of_Algorithmically-Influenced_Collective_Action_on_TikTok

REFERENCES

1. Nazarenko, E. O. (2023). Political and Communication Discourse in the Ukrainian Segment of TikTok during the Full-Scale War. Bulletin of the Student Scientific Society of Vasyl Stus Donetsk National University. URL: <https://jvestnik-ss.s.donnu.edu.ua/article/view/13711>
2. Parfeniuk, I. (2025). TikTok activism in Ukraine as a form of civic support and resistance during a full-scale war. Ukrainian Information Space. URL: <http://ukrinfospace.knukim.edu.ua/article/view/335354>
3. Using TikTok to maliciously influence Ukrainian audiences. Editor-in-chief of the Center for Strategic Communications and Information Security for the Ukrinform website. (In Ukrainian). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3929266-vikoristanna-tiktok-dla-zlovymisnogo-vplyvu-na-ukrainsku-auditoriu.html>

4. Literat, I. and Kligler-Vilenchik, N. (2023). TikTok as a Key Platform for Youth Political Expression: Reflecting on the Opportunities and Stakes Involved. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/20563051231157595>
5. Karimi K., Richard L. Fox. (2023). TikTok's influence over Generation Z's Political Behavior. The Journal of Social Media in Society Spring URL: <https://thejsms.org/index.php/JSMS/article/download/1251/627/5361>
6. Kenneth W. Moffett, Laurie L. Rice . (2024). TikTok and Civic Activity Among Young Adults. Social Science Computer Review. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/08944393231188470>
7. Angeloni, M. TikTok's Role in Political Communication. Research Gate. URL: https://www.researchgate.net/publication/384690962_TikTok's_Role_in_Political_Communication
8. Gitomer, A., Atienza-Barthelemy, J., Foucault Welles, B. Youth activism and (de)personalized remix on TikTok. Social Movement Studies. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14742837.2024.2415672>
9. Biswas, A., Javadian Sabet, A., & Lin, Y.-R. (2025). Toxic politics and TikTok engagement in the 2024 U.S. election. Harvard Kennedy School (HKS) Misinformation Review. URL: <https://misinforeview.hks.harvard.edu/article/toxic-politics-and-tiktok-engagement-in-the-2024-u-s-election/>
10. Bandy J., Diakopoulos. N. (2020). A Case Study of Algorithmically-Influenced Collective Action on TikTok. URL: https://www.researchgate.net/publication/347125657_TulsaFlop_A_Case_Study_of_Algorithmically-Influenced_Collective_Action_on_TikTok

КОРУПЦІЯ ЯК ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМА: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Анастасія Трубчак

Олеся Посвістак

Корупція є однією з найбільших проблем сучасності. Вона становить небезпеку для розвитку держави в усіх сферах. Через це суспільство втрачає довіру до влади, гальмується економічний розвиток. Україна, як держава, що перебуває на шляху перетворення, вже тривалий час веде боротьбу з проявами корупції, яка міцно вкоренилася у політичних і адміністративних структурах.

Актуальність теми полягає в тому, що попри численні спроби реформування, антикорупційна політика в Україні досі не досягла бажаних результатів. Станом на сьогодні, попри численні спроби реформування та прийняття антикорупційних законів, корупція

залишається головною перешкодою на шляху до вступу України до ЄС і НАТО, а також впливає на внутрішньополітичну стабільність та обороноздатність країни в умовах війни.

Метою цієї роботи є вивчити корупцію як політичну проблему. Її проблеми, прояви, прояви. Та визначити шляхи її подолання. Розробити аналіз шляхів подолання цього явища в Україні й світі та надати практичні рекомендації щодо її подолання.

Завдання дослідження:

4. Що таке корупція та чому вона виникає?
5. Види корупції. Прояви корупції в Україні
6. Дослідити ефективність антикорупційних механізмів в Україні
7. Практичні рекомендації щодо подолання проблеми

Об'єктом дослідження є корупція як соціально-політичне явище.

Предметом дослідження є прояви, механізми поширення та запобігання корупції.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняльний метод, узагальнення наукових джерел.

Корупція (від лат. corrumpere — псувати) — негативне суспільне явище, яке політичними діями їхніх посадових можливостей з метою особистого збагачення. Як і будь-яке суспільне явище, корупція в певних суспільних відносинах пронизує все суспільство, а в інших існувати не може [1]. У сучасному розумінні корупція означає використання владних повноважень з метою особистою вигоди.

Сутність корупції полягає в підміні суспільних інтересів приватними, коли державна влада використовується не для служіння суспільству, а для задоволення власних потреб або інтересів певних груп. У цьому аспекті корупція є не лише правовою, а й морально-етичною та політичною проблемою, адже вона руйнує засади справедливості, рівності та довіри.

Уже в перших державах існували чиновники, які мали владу над ресурсами. У “Кодексі Хаммурапі” (близько 1750р. до н.е.) згадується покарання за хабарництво суддів [2].

В Афінах одним із найбільш важливих джерел для розуміння корупційних процесів були судові промови відомого логографа Лісія (431-380 рр. до н.е.), в яких висвітлювалися питання судового переслідування осіб, щодо яких були висунуті звинувачення у корупції. Остання тоді розумілася передусім як привласнення громадських коштів або потурання такому розкраданню. Як вже зазначалося, демократичний устрій полісів передбачав досить високий ступінь довіри до громадян, у тому числі й посадових осіб. Посадовці мали повну свободу дій у вирішенні службових питань, проте і несли персональну відповідальність за результатами. Після завершення терміну перебування на посаді будь-який чиновник мав подати народним зборам звіт про свою діяльність, а в разі наявності звинувачень - захистити себе у суді [3].

В епоху середньовіччя корупція проявлялась у формі продажу посад і титулів. У XIX-XX століттях, з розвитком бюрократичних апаратів і державних інституцій, корупція набула системного характеру, особливо в країнах із низьким рівнем демократичного контролю.

Сьогодні корупція стала глобальною проблемою. Згідно з даними Transparency International, у більш ніж половини світу корупція залишається на високому рівні. Україна у 2024 році посіла 105 місце зі 180 у “Індексі сприйняття корупції”, що свідчить про збереження системних проблем у сфері публічного управління [4].

Серед основних форм корупції виділяють [5]:

Хабарництво — ситуація, коли особа, якій довірено повноваження, приймає або просить неправомірну перевагу (гроші, а також інші матеріальні або нематеріальні цінності) для здійснення тієї чи іншої функції або для здійснення її певним чином. Тобто особа отримує неправомірну вигоду за виконання роботи, яку вона б мала і так зробити.

Політична корупція передбачає маніпулювання законодавством та процедурами, щоб розподілити ресурси і гроші між обмеженою кількістю людей. Часто є частиною великої корупції.

Побутова корупція — виникає між публічними службовцями та громадянами. Вона зустрічається у повсякденному житті й часто пов’язана зі спробами громадян отримати доступ до базових суспільних благ або послуг (наприклад, медична допомога, освіта, поліція).

Зловживання впливом — ситуація, у якій публічний службовець використовує свій вплив (який має завдяки посаді) на користь сторонньої особи в обмін на послуги, гроші тощо.

Відкати — платежі посадовим особам, які надаються в обмін на отримання контракту (наприклад, будівельна компанія, яка отримує державний контракт на будівництво дороги чи іншого об’єкту інфраструктури). Зазвичай відкати отримують особи, які приймають рішення щодо обрання того чи іншого підрядника.

Непотизм (кумівство) — особлива форма фаворитизму (надання переваги), яка охоплює рідних та членів сім’ї.

Корупція впливає не лише на економіку, а й руйнує засати демократії, бо спотворює політичні рішення, знижує довіру до влади та дає можливість зловживати нею.

Вплив корупції на політичну систему

Корупція-це не лише економічна, а й насамперед політична проблема.[6] Адже вона впливає на роботу влади, партій і виборів. Коли корупція поширюється, демократія слабшає: рішення стають не прозорими, а громадяни все більше перестають довіряти владі.

Корупція в політичній сфері призводить до того, що влада втрачає своє основне призначення- служити інтересам суспільства і починає працювати на користь окремих заможних груп. Політичні рішення часто ухвалюються не на користь громадян, а під впливом олігархів та окремих заможних груп. У підсумку, формується система у якій не народ впливає на владу, а фінансові еліти. Роль виборців зводиться до мінімуму, що підриває самі основи демократії.

Корупція послаблює довіру до держави та робить владу менш легітимною, оскільки громадяни перестають вірити політикам, запламованим хабарництвом, зловживаннями чи родинними зв'язками. Це призводить до політичної апатії- люди втрачають інтерес до політичного життя держави. У підсумку, корупція руйнує головну опору демократії- довіру між суспільством і владою.

Корупція у сфері державного управління

Державне управління- це вид діяльності держави, здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їх прав і свобод [7].

Тим самим, державне управління - це одна з найуразливіших сфер до корупції. Від рішень чиновників залежить розподіл фінансів, державні закупівлі, надання дозволів, ліцензій і соціальних послуг. Певні рішення можуть сприйматись не на основі закону, а за хабар, виникає система “тіньового управління”, у якій правила диктують не норми права, а особисті зв'язки й фінансова вигода.

В Україні корупція у сфері державного управління має структурний характер. За даними Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), найбільш корупційно вразливими є: митниця, військова сфера, публічні закупівлі, архітектурно-будівельний контроль, надання дозволів та видобування корисних копалин, лісове господарство, судова система, земельні відносини [8].

Прикладом є непрозорі тендери, зловживання при державних закупівлях, призначення “своїх людей” на керівні посади, нецільове використання бюджетних коштів, ухилення від податків, надання преференцій окремим компаніям, маніпулювання державними програмами та ігнорування законних процедур. Такі явища підривають ефективність державного управління, адже компетентність перестає бути критерієм успіху.

Особливу небезпеку становить політична корупція у судовій системі, коли рішення приймаються під тиском або за матеріальну вигоду. Це руйнує принцип верховенства і права та призводить до втрати довіри громадянами до чесності правосуддя. Тому викорінення корупції у цій сфері є важливим.

Політична еліта ка корупційні практики

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА (франц. *elite* – краще, відібране, вибране) – самостійна, вища, відносно привілейована група людей, наділена особливими психологічними, соціальними і політичними якостями, яка беребезпосередню участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї [9].

Політична еліта має ключове значення у створенні та втіленні державної політики. Якщо вона допускає хабарництво і привласнення державних ресурсів, це формує корупційну культуру, яка поступово проникає в усі сфери суспільного життя.

В усіх країнах, зокрема й в Україні, корупція часто проявляється через

Призначення своїх друзів або родичів на державні посади

Маніпулювання державними ЗМІ заради власної вигоди

Не прозорі тендери

Приховування фінансів партії або чиновників

Отримання незаконної вигоди

Надання хабарю

Політична еліта часто замість того, щоб працювати на людей, створює систему, де влада дістається тим, хто лояльний, а не компетентний, і це створює корупцію. Така ситуація породжує відчуття безкарності, що сприяє закріпленню та поширенню корупційних явищ

Ефективно змінити ситуацію з корупцією, може лише відповідальне політичне лідерство, побудоване на чітких етичних нормах та прозорості. Надання суспільству доступ до інформації про доходи, рішень і діяльності політичних діячів сприяє суттєвому зменшенню корупційних дій. Саме тому пріоритетним є зміцнення механізмів громадського контролю, декларації про доходи та забезпечити діяльність незалежних антикорупційних органів. Впровадження цих заходів сприятиме формуванню відповідальності серед політичних діячів, а це є ключовим фактором у формуванні боротьби з корупцією.

Шляхи подолання корупції

Міжнародний досвід боротьби з корупцією

Зменшення рівня корупції в Україні до хорошого рівня можливе лише за умови дослідження та впровадження в практику державного управління закордонного досвіду боротьби з цим негативним явищем. Передусім це стосується успішно функціонуючих у

інших країнах політичних та правових механізмів, які довели свою ефективність у запобіганні корупції та протидії хабарництву.

Детальний аналіз і подальше впровадження закордонних програм, що дійсно посприяли покращенню ситуації та продемонстрували реальні результати на практиці, відкриває значні перспективи для запозичення позитивного іноземного досвіду. Це актуально коли в Україні ще відсутні механізми боротьби з корупцією, що робить вивчення міжнародного досвіду критично важливим для формування надійної системи антикорупційних засобів.

Великобританія. Високі стандарти громадянської поведінки в Британії є результатом політичних і законодавчих заходів, моральних змін та ефективнішого соціального контролю за державними службовцями. Ця країна має найдавніші традиції боротьби з корупцією. Система антикорупційних механізмів тут врегульована на законодавчому рівні. Перший закон про корупцію в державних органах був прийнятий ще в 1889 році, закони про попередження корупції - в 1906 і 1916 роках були реакцією суспільства на поширення цього соціально-політичного явища. На відміну від традиційних правових принципів, ці закони вимагають від посадових осіб доводити свою невинність[10].

В основу боротьби з корупцією в **Німеччині** покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскаційним (конфіскація майна) і створенням належної правової бази для унеможливлення "відмивання" "брудних" грошей. Особливо слід виділити обов'язок банківських установ надавати правоохоронним органам інформацію про операції з грошима у розмірі понад 20 тис. німецьких марок за умов, що ця інформація буде використана виключно для розслідування. Законом закріплено правило: якщо громадянин робить внесок в банк у розмірі понад 50 тис. німецьких марок, він зобов'язаний пред'явити посвідчення особи [10].

Японський досвід боротьби з корупцією доводить, що відсутність єдиного кодифікованого акту, направлено на боротьбу з корупцією, не перешкоджає ефективному вирішенню проблеми. Норми антикорупційного характеру містяться в багатьох національних законах.

Особливе значення японський законодавець додає заборонам відносно політиків, державних і муніципальних службовців. Вони, зокрема, торкаються численних заходів, які політично нейтралізують японського чиновника відносно приватного бізнесу як під час служби, так і після звільнення. Японський законодавець встановлює суворі обмеження фінансування виборчих кампаній, партій і інших політичних організацій, вводить жорстко регламентований порядок здійснення пожертвувань на користь кандидатів на виборах,

політичних фондів, встановлює суворий порядок фінансової звітності. Порушення положень закону тягне за собою застосування санкцій.

В квітні 2001 р. в Японії набув чинності Закон "Про розкриття інформації". Цей акт гарантує громадянам право на доступ до офіційної інформації, що є у урядових установах, і можливість подати апеляцію в Раду з контролю за розкриттям інформації в тому випадку, якщо уряд вирішить не розкривати певну інформацію. Ці умови дозволили громадським організаціям викрити декілька випадків корупції [10].

США. Накопичено практично найбільший досвід боротьби з корупцією. Організована злочинність тут вперше стала предметом обговорення на "високому рівні" ще у 1929 році, коли її вивченням займалась так звана "Комісія Цікершема". З того часу ця проблема знаходиться в центрі уваги комісій, комітетів та підкомітетів, що створювались згідно з рішенням конгресу чи президента, які в результаті довгого та ретельного вивчення різних аспектів боротьби з організованою злочинністю та корупцією розробляли рекомендації, які були покладені в основу федеральних законів.

Важливим організаційним заходом, здійсненим урядом США, було створення в червні 1970р. "Національної ради по боротьбі з організованою злочинністю", головним завданням якої є розробка загальнонаціональної програми дій. Керівну роль в діяльності по боротьбі з організованою злочинністю відіграє Міністерство юстиції США, яке розробляє національну стратегію боротьби зі злочинністю в країні та здійснює методичне керівництво цією роботою. Головним підрозділом Міністерства юстиції, на яке безпосередньо покладена боротьба з організованою злочинністю, є Федеральне бюро розслідувань (ФБР).

В законодавстві США поняття корупції посадовців визначено достатньо широко. Воно включає ряд протиправних діянь, передбачених в основному в чотирьох главах розділу 18 Зводу Законів: 1) "Хабарництво, нечесні доходи і зловживання своїм положенням публічними посадовцями"; 2) "Посадовці і службовці по найму"; 3) "Здирство і погрози"; 4) "Вибори і політична діяльність"[10].

Яскравим прикладом "культури прозорості" є **Південна Корея**. Так з 1999 р. в Сеулі діє програма "OPEN" – система контролю за розглядом заяв громадян чиновниками міської адміністрації, яка викликала справжню сенсацію серед національних антикорупційних програм. Програма є показником реалізованої політичної волі на боротьбу з корупцією. Вільний доступ до інформації про стан речей виключає необхідність особистих контактів з урядовцями або пропозиції їм хабарів з метою прискорити завершення процесу ухвалення рішення. Таким чином, "OPEN" шляхом виключення особистого спілкування урядовців і

громадян, як необхідної умови існування корупції, виконує основну свою задачу – попередження корупційних діянь і відновлення довіри громадян до міської адміністрації [10]. Таким чином, міжнародний досвід доводить, що ключову роль у подоланні корупції відіграють:

- Прозорість державного управління
- Незалежність антикорупційних органів
- Активне громадське спостереження
- Високі етичні стандарти в політиці

Національні антикорупційні механізми України

Україна за останні роки створила низку інституцій, покликаних протидіяти корупції, зокрема незалежні антикорупційні органи, спеціалізовані відділи в правоохоронних структурах, системи електронного декларування доходів та відкриті реєстри, що спрямовані на підвищення прозорості діяльності влади та зміцнення механізмів громадського контролю.

Основою для реалізації антикорупційних заходів в Україні є Закон України «Про запобігання корупції» [11], який закріплює принципи антикорупційної політики та визначає механізми запобігання корупції. Закон передбачає обов'язковість декларування доходів, майна та фінансових зобов'язань державних службовців, що є важливим елементом контролю за їх діяльністю та запобігання незаконному збагаченню. Декларування є обов'язковим для всіх посадових осіб, що дозволяє громадськості та відповідним органам контролювати доходи та майновий стан службовців, забезпечуючи прозорість їх фінансових операцій. Це особливо важливо в умовах, коли державні службовці мають доступ до значних фінансових ресурсів, а також можливість впливати на прийняття рішень, що стосуються державних закупівель та управління публічними фінансами.

Крім того, законодавство передбачає впровадження антикорупційних програм у державних установах та підприємствах, що сприяє запобіганню корупційним проявам у сфері господарювання. Ці програми включають заходи з підвищення прозорості та підзвітності, а також створення умов для виявлення та запобігання корупційним схемам. Наприклад, державні підприємства зобов'язані розробляти та впроваджувати внутрішні комплаєнс-політики, які регламентують правила поведінки працівників та стандарти етики, що дозволяє підвищити відповідальність підприємств за дотримання антикорупційних норм. Цей підхід сприяє формуванню корпоративної культури, орієнтованої на запобігання корупції та зловживань, що є важливим для забезпечення ефективного управління державними ресурсами[12].

Національне антикорупційне бюро України (далі НАБУ), створене відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», відіграє центральну роль у розслідуванні корупційних злочинів, особливо тих, що пов'язані з діяльністю високопосадовців та організованих злочинних груп. НАБУ проводить розслідування найбільш складних корупційних справ, які мають значний вплив на економічну стабільність держави. Однією з головних функцій НАБУ є розслідування корупційних злочинів, що стосуються великих фінансових потоків, державних закупівель, а також діяльності державних підприємств. Діяльність НАБУ спрямована на виявлення і документування корупційних схем, які можуть бути використані для незаконного збагачення або відмивання грошей, що є серйозною загрозою для економічної безпеки держави[13].

Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), створена на основі Закону України «Про прокуратуру» [14], здійснює процесуальний нагляд за діяльністю НАБУ та підтримує державне обвинувачення у справах, що розслідуються цим органом. З березня 2024 року САП стала юридичною особою публічного права незалежною від Офісу генпрокурора. САП відіграє важливу роль у забезпеченні незалежності розслідувань і судового процесу, що є важливим для досягнення справедливості у справах про корупцію. САП також відповідає за координацію діяльності між різними правоохоронними органами, що забезпечує ефективне розслідування та переслідування корупційних правопорушень. Координація між НАБУ та САП дозволяє створити цілісну систему боротьби з корупцією, що включає всі етапи від розслідування до судового розгляду [13].

Національне агентство з питань запобігання корупції – це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. НАЗК відповідальне за формування антикорупційної політики та запобігання корупції.

Національне агентство створене відповідно до Закону України "Про запобігання корупції". НАЗК працює за такими напрямками:

21. аналізує ситуацію з корупцією в Україні та розробляє відповідну Антикорупційну стратегію та державну програму з її реалізації, а також координує виконання цих документів;
22. виявляє корупційні норми у законодавстві та проектах актів;
23. контролює дотриманням правил етичної поведінки, законодавства щодо запобігання конфлікту інтересів у діяльності публічних службовців;
24. координує та надає методичну допомогу державним органам та органам місцевого самоврядування у виявленні та усуненні корупціогенних ризиків у їх діяльності, погоджує та контролює виконання антикорупційних програм у цих органах;

25. контролює та перевіряє декларації державних службовців, проводить моніторинг способу їх життя;
26. стежить за дотриманням обмежень щодо фінансування політичних партій, законним та цільовим використанням партіями виділених з державного бюджету коштів, своєчасністю подання партіями відповідних звітів та достовірністю включених до них відомостей, розподіляє виділені з державного бюджету кошти на фінансування статутної діяльності політичних партій.
27. співпрацює з викривачами корупції, надає їм правовий та інший захист [15].

Вищий антикорупційний суд (ВАКС)- спеціалізований суд у системі судоустрою України, який здійснює правосуддя з 5 вересня 2019 року.

Його завданням є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад і процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства й держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства, а також здійснення правосуддя в справах про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України "Про санкції", у порядку адміністративного судочинства.

Юрисдикція (підсудність) суду поширюється на всю територію України.

Вищий антикорупційний суд:

- здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях, здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства, здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у справах про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України "Про санкції", у порядку адміністративного судочинства;
- аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику в кримінальних та інших провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції до висновків

щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному вебсайті [16].

Ці органи утворюють єдину антикорупційну інфраструктуру, яка формально відповідає європейським стандартам. Проте ефективність їхньої роботи залишається обмеженою через політичний тиск, повільне судочинство, фінансовий дефіцит та відсутність злагодженості між ключовими інфраструктурами.

Результати аналізу стану корупції в Україні, ефективності антикорупційної політики попередніх періодів, міжнародних стандартів та найкращих світових практик у сфері запобігання та протидії корупції дали змогу сформулювати такі основні принципи антикорупційної політики на 2021-2025 роки [17]:

- оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування, реалізація чого передусім передбачає: усунення дублювання повноважень різними органами; тимчасове припинення реалізації малоефективних повноважень, що супроводжуються високим рівнем корупції, до запровадження належних процедур, які мінімізуватимуть відповідні корупційні ризики; усунення випадків реалізації одним і тим самим органом повноважень, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики;
- цифрова трансформація реалізації повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, прозорість діяльності та відкриття даних як основа для мінімізації корупційних ризиків у їх діяльності;
- створення на противагу існуючим корупційним практикам більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб;
- забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, що створює додатковий стримувальний ефект для всіх суб'єктів правовідносин;
- формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права.

Серед позитивних результатів останніх років- запуск системи ProZorro, яка забезпечує відкриті електронні державні закупівлі, а також платформи “Є-декларації”, де громадяни можуть бачити доходи та майно чиновників. Це важливі кроки до прозорості, однак без реальної політичної відповідальності вони не дадуть повного ефекту.

Роль громадського суспільства, ЗМІ та освіти у подоланні корупції

Подолання корупції не можливе без активної участі громадського суспільства, незалежних медіа та якісної системи освіти. Громадські організації виступають важливими

агентами контролю за діями влади, забезпечують прозорість прийняття рішень і сприяють формуванню політичної відповідальності посадовців.

Засоби масової інформації висвітлюють проблеми неефективного управління та формують суспільну думку, що не терпить корупційних проявів. Вони стають голосом громадськості, який змушує чиновників діяти прозоро, а суспільство – вимагати справедливості та відповідальності. Наприклад, “Transparency International Україна”, “Центр протидії корупції” та “Чесно” активно займаються розслідуваннями, аналізом декларацій посадовців та просуванням реформ.

Не менш важливою є роль освіти: саме вона закладає основи етичної поведінки, громадської свідомості та правової культури. Освітні програми, спрямовані на виховання чесності, відповідальності та поваги до закону, створюють умови для формування покоління, яке буде відкидати корупцію як норму життя. Саме через освіту формується активна громадська позиція, готовність відстоювати свої права та нетерпимість до будь-яких проявів несправедливості.

Таким чином, лише поєднання державних реформ і активності суспільства може створити ефективну антикорупційну систему.

Боротьба з корупцією – це не одноразова компанія, а тривалий процес зміни політичної культури.

Проведене дослідження засвідчує, що корупція залишається системним явищем, яке пронизує різні сфери суспільного життя та негативно впливає на розвиток держави. Вона руйнує довіру до владних структур, створює нерівність можливостей і сповільнює економічне зростання. Для подолання цього явища необхідна комплексна стратегія, що поєднує ефективне законодавче регулювання, неупереджену діяльність антикорупційних органів та активну участь громадськості.

Політична корупція є однією з найнебезпечніших форм цього явища, адже вона призводить до концентрації влади в руках вузького кола осіб, спотворює політичну конкуренцію, сприяє формуванню олігархічних систем та перешкоджає реалізації демократичних принципів.

Україна створила антикорупційну інфраструктуру. Це відповідає європейським стандартам, однак ефективність їхньої роботи залежить від рівня політичної незалежності.

Досвід певних країн свідчить, що успіх у боротьбі з корупцією можливий лише за умов наявності політичної волі, прозорості влади, ефективної системи контролю та розвитку громадського суспільства.

Подолання корупції в Україні потребує системного підходу, який має включати:

- a. реформу державного управління
- b. прозорість фінансування політичних партій і виборів
- c. цифровізацію державних послуг
- d. посилення відповідальності за корупційні злочини
- e. формування антикорупційної культури через освіту та виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корупція. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Корупція> (дата звернення 21.10.2025)
2. Хаммурапі. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Хаммурапі> (дата звернення 21.10.2025)
3. Андрій Боровик. Корупційні практики та методи їх подолання у державах Європи. 2019. 232с. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/5/43.pdf> (дата звернення 21.10.2025)
4. Transparency international; corruption perception index 2024. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024> (дата звернення 21.10.2025)
5. Корупція та її види. URL: <https://shnp.forest.gov.ua/koruptsiia-ta-ii-vydy/> (дата звернення 21.10.2025)
6. Політична корупція. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F (дата звернення 21.10.2025)
7. Державне управління. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Державне_управління#:~:text=Державне%20управління%20%20це%20форма%20практичної,2\)%20як%20діяльності%20виконавчої%20влади](https://uk.wikipedia.org/wiki/Державне_управління#:~:text=Державне%20управління%20%20це%20форма%20практичної,2)%20як%20діяльності%20виконавчої%20влади) (дата звернення 21.10.2025)
8. Оцоколич В. ТОП-10 сфер із найвищим рівнем поширеності корупції згідно Звіту НАЗК за результатами опитування населення та бізнесу. 8 липня 2024. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/228946_top-10-sfer-z-nayvishchim-rvnm-poshiren-ost-korupts-zgdno-zvtu-nazk-za-rezultatami-opituvannya-naselennya-ta-bznesu (дата звернення 21.10.2025)
9. Поняття та функції еліт URL: https://studies.in.ua/polit_elita-seminar/1365-ponyattya-ta-funkciyi-elt.html (дата звернення 21.10.2025)
10. Чечелюк.В. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. URL: <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html> (дата звернення 25.10.2025)
11. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 25.10.2025)
12. Возняковська К.А., Біленець Д.А., Марчук В.В. Антикорупційні механізми у системі публічного адміністрування як засіб боротьби з організованою злочинністю в сфері

- господарювання. 45с. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/8-2.pdf> (дата звернення 25.10.2025)
13. Возняковська К.А., Біленець Д.А., Марчук В.В. Антикорупційні механізми у системі публічного адміністрування як засіб боротьби з організованою злочинністю в сфері господарювання. 46с. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/8-2.pdf> (дата звернення 25.10.2025)
14. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 25.10.2025)
15. Про НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/pro-nazk/> (дата звернення 25.10.2025)
16. Вищий антикорупційний суд. URL: https://hcac.court.gov.ua/hcac/info_sud/competence/ (дата звернення 25.10.2025)
17. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsiijna-strategiya-na-2021-2025-r.pdf> (дата звернення 25.10.2025)

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ МОЛОДІ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: НОВІ ФОРМИ, МОТИВАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Яна Гультай

Юрій Мудрик

Політична участь молоді традиційно вважалася демографічною зоною ризику: молоді люди рідше ходили на вибори, рідше вступали в партії та слабше цікавилися традиційними політичними процесами. Однак цифрова епоха перевернула ці уявлення. Сучасна молодь — це покоління, для якого політика перестала бути формальною та віддаленою. Вона стала інтерактивною, емоційною, ближчою, а іноді навіть розважальною. Соціальні мережі, меми, стріми, цифрові петиції, онлайн-активізм і краудфандингові кампанії створили нову реальність, у якій молодь отримала не просто голос, а інструменти впливу [1].

У цифровому середовищі політична активність перестала асоціюватися лише з виборами чи партійною діяльністю. Молоді люди створюють інформаційні кампанії, запускають глобальні рухи, впливають на рішення політиків через широкі онлайн-спільноти. Ця трансформація привела до появи нового типу громадянина — цифрового громадянина, який здатний діяти швидко, колективно та поза традиційними інституціями [2].

Чому молодь — ключова політична сила сучасності?

По-перше, молоді люди мислять інакше. Вони не бачать політику як щось «для старших», а як частину життя — таку саму, як навчання, робота чи самовираження. І це

логічно: сучасні політичні рішення визначають їхнє майбутнє. Саме тому молодь так активно виходить на вулиці, підписує петиції, створює рухи, запускає медіапроекти.

По-друге, молоді громадяни значно швидше освоюють нові технології, а в сучасній політиці медіаграмотність і вміння працювати з цифровими платформами — це величезна сила.

Нові форми політичної активності молоді у цифрову добу

Цифрова політична участь молоді формує нові моделі поведінки. Якщо раніше участь вимірювалася явкою на виборах або кількістю членів партій серед молодих осіб, то сьогодні важливими стали інші індикатори: активність у соцмережах, поширення інформації, участь в інтернет-петиціях, створення онлайн-кампаній, організація флешмобів, мемної сатири, віральних відео тощо. Саме ці форми політичної поведінки стали природними для покоління, яке виросло на смартфонах [3].

Соцмережі як інструмент політичного впливу

Соцмережі — це головна арена, де молодь сьогодні «зустрічається» з політикою. TikTok, Instagram, YouTube та Twitter (X) стали фактично новими політичними медіа. Політичні ролики у TikTok збирають мільйони переглядів, а меми часто швидше поширюють політичні меседжі, ніж офіційні брифінги [4].

Особливо помітною є роль TikTok-активізму. Наприклад, у США підлітки TikTok масово бронювали фейкові квитки на мітинг Дональда Трампа в Талсі у 2020 році, що призвело до порожніх трибун і стало одним із найгучніших прикладів цифрового протесту молоді [5]. Цей випадок показав: молодь не лише спостерігає — вона впливає. Вони не прийшли на мітинг із плакатами, але їхня координація в соцмережах мала відчутні політичні наслідки.

Онлайн-петиції та цифрові кампанії

Цифрові платформи на кшталт Change.org або державних сервісів електронних петицій у Європі та США перетворили колективний голос молоді на формальний політичний ресурс. У багатьох країнах влада зобов'язана розглядати петиції, які зібрали певний поріг підписів. Яскравим прикладом є кампанія шведської школярки Грети Тунберг, яка почалася з простого поста в Instagram та кількох онлайн-закликів. Уже за рік вона перетворилася на глобальний рух Fridays for Future, що об'єднав мільйони молодих людей у понад 150 країнах. [6]. Цей рух довів, що одна особа може масштабувати локальний протест до світового завдяки цифровій мережі.

Інфлюенсери як нові політичні актори

Молодь сьогодні часто довіряє блогерам більше, ніж політикам. Це підтверджують численні соціологічні дослідження [7]. Показовий приклад — вплив YouTube-блогерів у

США, які агітували підписників голосувати на виборах 2020 року. Після ролика популярного блогера MrBeast про важливість голосування платформа Vote.org зафіксувала різке зростання реєстрацій молоді [8]. Тобто інфлюенсер став *посередником між молоддю та політикою*, часто ефективнішим за офіційні інституції.

Мотивації молоді у політичній активності в цифрову епоху

Сучасна молодь діє в політиці з іншими мотиваціями, ніж покоління, що виростили до цифрової революції. Вони не прагнуть «вливатися» у систему — вони хочуть її перезбирати під себе, під цінності своєї свободи й самовираження. Для них політика — не стільки інституції, скільки простір, де можна захищати те, у що вони вірять [12].

Пошук особистого сенсу і цінностей

Для молодих людей політика сьогодні пов'язана не з партіями, а з цінностями — правами людини, екологією, рівністю, свободою слова, гендерною справедливістю, цифровими правами. У дослідженнях зазначається, що покоління Z має найвищий рівень ціннісної політичної мотивації за останні 40 років [13]. Молоді люди не хочуть «бути частиною партії», але хочуть «бути частиною важливої зміни». Саме тому рух Грети Тунберг або кампанії проти расизму (#BlackLivesMatter) так легко збирали мільйони учасників — у центрі стояла не структура, а ідея [14]. Цифрові платформи дають молоді відчуття голосу. У традиційній політиці голос молодої людини часто губиться серед апаратів, бюрократії й різниці у владі. Але в соцмережах один вдалий пост іноді має більший вплив, ніж пресконференція політика. [15] Історія американця Девіда Хога — цьому доказ. Після стрілянини в школі Паркленд 17-річний хлопець разом із однолітками запустив масову цифрову кампанію проти насильства зі зброєю. Усього за кілька тижнів їхні твіти стали національними новинами, а студентський марш “March for Our Lives” зібрав понад 1 млн людей у США [16]. Це був момент, коли країна побачила: молодь не просто знає, що сказати — вона вміє сказати так, щоб її почули.

Багато досліджень вказує на: молодь не довіряє партіям і політикам більше, ніж будь-яке інше покоління [17].

Причини:

1. нечіткі обіцянки політиків;
2. старі політичні методи без сучасних інструментів;
3. відчуття, що молодь «не представляють»;
4. корупційні скандали.

Саме тому вони шукають альтернативні канали впливу — соцмережі, незалежні ініціативи, громадські рухи, волонтерство. Для них це не «обхід системи», а більш чесний та ефективний шлях.

Виклики цифрової політичної активності молоді

Попри очевидні переваги, цифровізація політики для молоді має і небезпечний бік. Його не можна ігнорувати, бо саме молоді люди часто стають уразливими до інформаційних маніпуляцій та цифрового виснаження.

Інформаційне перевантаження

Молодь щодня бачить більше політичної інформації, ніж люди 40 років тому бачили за місяць. Це спричиняє «цифрову втому» і навіть зниження бажання брати участь у реальних процесах [18]. Інколи інформації так багато, що молодь не знає, кому вірити. Алгоритми TikTok або Instagram можуть показувати політичні ролики, які суперечать один одному, — від цього формується відчуття хаосу. Молодь — найактивніша, але й найвразливіша група в інтернеті. Приклад: скандал Cambridge Analytica показав, як політичні консультанти збирали психологічні профілі молодих виборців і таргетували на них маніпулятивну політичну рекламу. Це стало глобальним попередженням про те, наскільки легко молодь може потрапити під вплив алгоритмів [19].

Активні молоді люди часто стають мішенню для тролів, ботів та радикальних груп. Наприклад, після виступів Грети Тунберг проти глобального потепління в мережі розгорнулися цілі кампанії висміювання, дискредитації та хейту. [9] Однак цей тиск не зупинив її діяльність, а навпаки зробив її одним із символів цифрової політичної боротьби молоді.

«Лайковий активізм»

Це феномен, коли люди ставлять лайки, репости, коментарі — але не роблять нічого в реальному світі. Дослідження Pew Research Center показує, що лише 18 % молодих людей, які активно підтримують ініціативи в соцмережах, роблять хоч щось офлайн [20]. Але важливо зазначити: навіть «лайковий активізм» може бути корисним, якщо допомагає поширювати важливу інформацію або формує тиск на владу.

Сучасна молодь, попри всі кризи та турбулентність світу, демонструє напрочуд цікаву рису: вона мислить водночас раціонально й міфологічно. Це — парадокс, який давно описував Юнг, коли говорив, що навіть у найбільш технологічно розвинених епохах людина все одно повертається до символів, архетипів і колективних моделей поведінки [22]. Молодіжні політичні рухи — яскраве тому підтвердження. З одного боку, вони оперують фактами: статистикою, аналітикою, даними. З іншого — об'єднуються навколо ідей, образів і

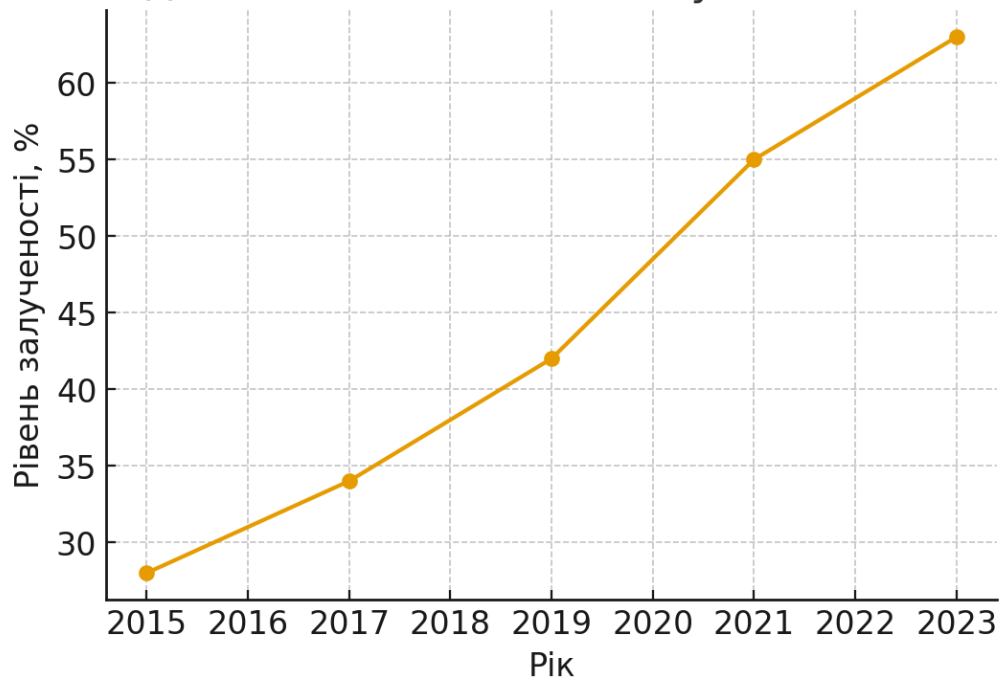
символів, які діють значно глибше, ніж логічні аргументи. У цьому контексті цікаво згадати феномен студентських протестів Гонконгу 2019 року. Молоді люди організовувалися через меми, емодзі, кольори, персонажів з попкультури — і все це ставало повноцінними політичними символами. Саме так працює міфологічна сила колективного несвідомого, коли спільнота створює образи, зрозумілі без пояснень. Це те, що Еліаде називав «поверненням до сакрального через символічні форми», навіть коли люди вважають себе цілком секулярними [23].

Лебон ще у XIX столітті писав, що натовп мислить образами, а не поняттями [24]. І хоч здається, що сучасна молодь «про цифри», насправді саме образи задають емоційний вектор політичних рухів. Гарний тому приклад — українська молодь після 2014 року. Сучасні волонтери та активісти виростили у цифровому середовищі, де наративи формуються через короткі, але потужні символи: червона стрічка, жовта стрічка, кольори, емблеми, меми. Вони прості, але працюють миттєво — і це повністю відповідає теоріям масової психології Фрейда про колективні інстинкти та соціальне зараження поведінки [25].

Цікаво, що молодь не лише сприймає символи, а й активно їх створює. Часто найбільш вірусні політичні образи народжуються не у штабах партій, а на TikTok чи Twitter. Саме це Кассінер називав «міфотворенням сучасної держави», коли влада та суспільство постійно конструюють нові форми колективного мислення, використовуючи знаки, що мають емоційний вплив [26]. Проте, на відміну від тоталітарних режимів XX століття, які жорстко контролювали символи, молодіжні спільноти XXI століття творять їх децентралізовано. Іноді одна фраза або один мем може об'єднати тисячі людей швидше, ніж політичний маніфест.

Щоб краще зрозуміти динаміку, варто звернути увагу на те, як зростає політична участь молоді. Сьогодні вона здебільшого онлайн, але це не означає її слабкість — навпаки, цифрова активність часто перетворюється на реальні суспільні зміни. Для наочності використовуємо умовний аналітичний графік (динаміка політичної залученості молоді), який демонструє стаке зростання інтересу молоді до суспільно-політичних процесів протягом останнього десятиліття. Стиль цього зростання дуже нагадує те, що описував Юнг: колективні процеси розвиваються не лінійно, а хвильово, але з чіткою тенденцією до пробудження [22].

Умовна динаміка політичної залученості молоді (%)

Графік показує, що цифрове покоління стає все менш апатичним до політики, хоча традиційні інституції часто не розуміють його методів комунікації. Саме тому так часто виникає конфлікт поколінь: старша політична еліта працює за правилами раціонального дискурсу, а молодь — за правилами символічного поля. У цьому сенсі символи для молоді виконують роль «швидких кодів», через які вони ідентифікують своїх і чужих, формують моральні рамки та «правила гри» у спільноті. Це повністю відповідає фрейдівському принципу групової ідентичності, де приналежність до групи визначається емоційною силою символів, а не раціональними міркуваннями [23].

Історії молодих, які змінили політику

Грета Тунберг — дівчинка, яка з одного плаката створила глобальний рух

Дуже яскравим прикладом молодіжної символічної політики є Грета Тунберг. Вона не політик у класичному сенсі, але стала глобальною політичною фігурою завдяки символам — плакат, впізнаваний стиль, максимально просте повідомлення. Саме тому її рух уписується в концепцію «сакралізації ідей», яку описував Еліаде: коли певний символ перестає бути просто предметом і стає знаком віри та дії [27]. Це чудово показує, що політичний міф може народитися навіть у цифровому середовищі — і набувати сили, співставної з традиційною політичною пропагандою. Вона починала просто: сиділа з плакатом біля парламенту Швеції, пропускаючи уроки. Їй тоді було 15. За кілька місяців рух «Fridays For Future» охопив увесь світ — мільйони молодих людей почали виходити на кліматичні протести.

Секрет успіху? Вона говорила прямо, без політичної мови: «Люди вмирають. А ви

мовчите». Її промови транслювалися на світових форумах, а політики були змушені реагувати на вимоги молоді [27].

Джошуа Вонг — обличчя боротьби за свободу Гонконгу

Йому було 14, коли він створив рух «Scholarism». Це почалося як група школярів, які протестували проти китайських реформ освіти. За кілька років Джошуа став символом демократичного спротиву Гонконгу. Він довів, що навіть дуже молоді люди можуть впливати на політику мегаполісу з багатомільйонним населенням [28].

Українська молодь і Революція Гідності

Саме студенти першими вийшли на Майдан у 2013 році. Вони створили наметові містечка, координували акції, запустили хвилю, яка переросла в загальнонаціональний рух.

Особливо вражаюче те, як швидко молоді активісти налагодили комунікацію, медіависвітлення, міжнародну підтримку. Це був приклад того, що молодь здатна організуватися без партій і керівників — знизу догори. [29]

Молодь та нове лідерство в Україні

Сучасні українські молоді активісти стають депутатами місцевих рад, запускають антикорупційні ініціативи, створюють громадські організації, формують медіа. Наприклад, молодіжні команди в містах — Львові, Харкові, Тернополі, Дніпрі — створюють проєкти, що змінюють місцеву політику: прозорі бюджети, електронні сервіси, урбаністичні реформи [30]. У Національній молодіжній стратегії України зазначено, що молодь є пріоритетною групою для розвитку політичної участі. Це означає, що держава вже офіційно визнає: без молоді ніякі реформи не будуть сталими [31].

Чому молодим вдається те, що не виходить у старших політиків?

1. Вони сміливіші. Молодь не боїться ламати застарілі системи. Старші покоління — так.
2. Їм ближчі сучасні медіа. Один пост — і ти в центрі уваги. Політики до цього не звикли.
3. Вони більше довіряють міжнародному досвіду. Молоді лідери швидше переймають практики з ЄС та США.
4. Вони не прив'язані до «кулуарних домовленостей». Молодь більше орієнтована на ідеї, ніж на політичні торги [32].

Цікава деталь: у світі вже є політики до 25 років. Наймолодшим депутатом Європарламенту стала Кіра Марі Пітер-Хансен — їй було 21. У Фінляндії міністром освіти була Санне Марін у 34 — рекордно молодий прем'єр у Європі. В Ісландії є депутати, які починали політичну кар'єру в 20. Ці приклади показують: вік більше не перешкода для leadership, якщо є компетентність і підтримка суспільства [33].

Молодь сьогодні — не просто учасник політичних процесів, а каталізатор змін. Вони ставлять питання, яких бояться інші, пропонують нові формати участі та стають джерелом інновацій у політиці.

Політичні рухи, створені молоддю, часто стають глобальними. Молоді лідери пропонують нове бачення держави — прозоре, технологічне, інклюзивне. І саме за молоддю закріплюється роль «архітекторів» майбутніх політичних систем.

Проведене дослідження показало, що сучасна молодь формує новий тип суспільної та політичної активності, який принципово відрізняється від моделей попередніх поколінь. Політика більше не асоціюється лише з партіями, офіційними інституціями чи формальними каналами впливу — вона переходить у цифровий простір, де молоді люди створюють власні платформи, наративи й інструменти самоорганізації.

Аналіз історичних передумов свідчить, що покоління завжди відігравали ключову роль у трансформації державних систем, однак саме сьогодні цей процес набув безпрецедентної швидкості. Молодь не просто реагує на зміни, а стає їхнім активним каталізатором. Вона переосмислює механізми лідерства, впливу, комунікації й робить політичну участь доступною для ширшого кола громадян.

Окрему роль відіграє цифрова культура. Соціальні мережі стали середовищем, у якому можна паралельно навчатися, працювати, реалізовувати творчі проєкти й водночас брати участь у суспільних процесах. Саме завдяки цьому молодь здатна запускати масштабні волонтерські збори, інформаційні кампанії та незалежні громадські ініціативи без фінансових і адміністративних ресурсів, які раніше були необхідними. Приклади успішних молодіжних проєктів — не поодинокі винятки, а закономірний результат сформованої цифрової компетентності.

Емпіричні дані, наведені у роботі, демонструють сталу позитивну динаміку зростання інтересу молоді до освітніх, суспільно важливих і творчих форм діяльності в інтернеті. Цей зсув важливий не лише як соціальна тенденція, а як ознака становлення нової політичної культури, де головними цінностями стають прозорість, швидкість реакції, самоорганізація та горизонтальні зв'язки. Молоді люди природно віддають перевагу не ієрархічним структурам, а спільнотам і мережам, що функціонують на основі довіри та взаємної підтримки. Дослідження також показало, що молодіжна активність значною мірою визначається контекстом — війною, швидкою технологічною модернізацією, змінами у світовому інформаційному просторі. У таких умовах саме молодь демонструє найбільшу здатність адаптуватися, перенавчатися, виробляти нові моделі взаємодії з державою та суспільством. Її

цифрова компетентність і гнучкість стають важливим ресурсом державотворення та демократії.

Загалом, результати роботи дозволяють дійти висновку, що сучасна молодь є не лише активним спостерігачем політичних процесів — вона перетворюється на одного з ключових суб'єктів змін. Вона формує нові соціальні практики, використовує цифрове середовище як інструмент реального впливу, створює альтернативні майданчики для участі та пропонує новий стиль політичної комунікації. Це покоління здатне не просто адаптуватися до нової реальності, а визначати її.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна стверджувати, що політична культура майбутнього значною мірою залежатиме від сьогоденної молоді — її цінностей, навичок, способів взаємодії та рівня цифрової грамотності. Це відкриває широкий простір для подальших досліджень, які могли б детальніше вивчати механізми молодіжної самоорганізації, вплив соціальних мереж на політичну участь, а також потенціал цифрових інструментів у процесах демократизації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

13. Şerban, A.M., Lüküslü, D. Young people's participation and digitalisation. EU–Council of Europe Youth Partnership.
<https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/195343639/Digitalisation+and+participation+study.pdf>
14. Ambrosino, A. et al. Youth and Democracy: Digital Opportunities for the Future of Participation. Springer, 2023.
https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-20943-7_5
15. Slavtcheva-Petkova, V. Young people, media and politics in the digital age. Routledge, 2024. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1369118X.2024.2423347>
16. Campati, A., Riniolo, V. Redefining Participation: The Politics of a New Generation. Impakter, 2025.
<https://impakter.com/redefining-participation-the-politics-of-a-new-generation/>
17. CBS News. How TikTok users trolled the Trump campaign into expecting a Tulsa rally crowd that never came. <https://www.cbsnews.com/news/trump-rally-tiktok-crowds-tulsa/>
18. Wikipedia. Fridays for Future. https://en.wikipedia.org/wiki/Fridays_for_Future
19. Venusa, A. et al. Political participation in the digital age: Impact of influencers and advertising on Generation Z. Cogent Arts & Humanities, 2025.
<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/23311983.2025.2520063>

20. Frontiers in Political Science. From sparks to action: the role of political influencers for young adults' political efficacy. 2025. <https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2025.1620631/full>
21. BBC News. Greta Thunberg faces online trolling and harassment after climate activism. 2019. <https://www.bbc.com/news/world-europe-49861167>
22. Malala Fund. Official Biography.
23. Український кризовий медіацентр. Аналітика, 2022. <https://uacrisis.org/uk/tag/analytics>
24. Loader, B.D., Vromen, A., Xenos, M. The Networked Young Citizen: Social Media, Political Participation and Civic Engagement. Routledge, 2014. <https://www.routledge.com/The-Networked-Young-Citizen-Social-Media-Political-Participation-and-Civic/Loader-Vromen-Xenos/p/book/9781138807411>
25. Twenge, J.M. Generations: The Real Differences Between Gen Z, Millennials, Gen X, Boomers, and Silents. Atria Books, 2023. <https://www.simonandschuster.com/books/Generations/Jean-M-Twenge/9781668004215>
26. Taylor, K.-Y. From #BlackLivesMatter to Black Liberation. Haymarket Books, 2016. <https://www.haymarketbooks.org/books/791-from-blacklivesmatter-to-black-liberation>
27. Pew Research Center. Activism in the Social Media Age. 2018. <https://www.pewresearch.org/internet/2018/07/11/activism-in-the-social-media-age/>
28. Wikipedia. March for Our Lives. https://en.wikipedia.org/wiki/March_for_Our_Lives
29. Norris, P. Why Youth Don't Trust Politics: Political Disaffection in Contemporary Democracies. Cambridge University Press, 2011. <https://www.cambridge.org/core/books/why-youth-dont-trust-politics/0C7A4E9F5E0E6A6B9A1E6E7F1D9C3F3E>
30. Pew Research Center. The role of digital platforms in political participation and fatigue among Americans. (Overview with relevant data) <https://www.pewresearch.org/topic/internet-technology/social-media/>
31. Cadwalladr, C., Graham-Harrison, E. Revealed: Cambridge Analytica and Facebook's role in data scandal. The Guardian, 2018. <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>
32. Pew Research Center. Activism in the Social Media Age. 2018. <https://www.pewresearch.org/internet/2018/07/11/activism-in-the-social-media-age/>
33. Pew Research Center. "Activism in the Social Media Era." 2021.

34. Wikipedia. Collective unconscious (Carl Jung).
https://en.wikipedia.org/wiki/Collective_unconscious
35. Wikipedia. Group Psychology and the Analysis of the Ego (Sigmund Freud).
https://en.wikipedia.org/wiki/Group_Psychology_and_the_Analysis_of_the_Ego
36. Britannica. Mircea Eliade: Romanian historian of religion.
<https://www.britannica.com/biography/Mircea-Eliade>
37. Project Gutenberg. Gustave Le Bon — The Crowd: A Study of the Popular Mind (1895).
<https://www.gutenberg.org/ebooks/445>
38. The World (PRX). The memes of the Hong Kong protests.
<https://theworld.org/stories/2019/07/16/memes-hong-kong-protests>
39. Wikipedia. Greta Thunberg. https://en.wikipedia.org/wiki/Greta_Thunberg
40. Wikipedia. Joshua Wong. https://en.wikipedia.org/wiki/Joshua_Wong
41. Wikipedia. Euromaidan. <https://en.wikipedia.org/wiki/Euromaidan>
42. Transparency International Ukraine. Youth and Anti-Corruption Initiatives in Ukraine.
<https://ti-ukraine.org/en/news/youth-and-anti-corruption-initiatives-in-ukraine/>
43. Міністерство молоді та спорту України. Національна молодіжна стратегія 2030.
<https://mms.gov.ua/strategiya>
44. Norris, P. Why Youth Don't Trust Politics: Political Disaffection in Contemporary Democracies. Cambridge University Press, 2011.
<https://www.cambridge.org/core/books/why-youth-dont-trust-politics/0C7A4E9F5E0E6A6B9A1E6E7F1D9C3F3E>